

Araştırma Makalesi / Research Article

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE
BÜYÜK BRİTANYA HARP DAİRESİ'NİN
"TÜRKİYE'DE DURUM, 15 MART 1920"
İSİMLİ İSTİHBARAT RAPORU'NUN DEĞERLENDİRMESİ
(İSTİHBARAT KISMI)*

Orhan ÖZCAN**

Öz

İstihbarat analizi, bir problem alanında var olan belirsizlikleri ortadan kaldırmak için kurumsallaşmış yapının kesintisiz edindiği bilgiyi sistematik olarak çözümleyerek karar vericilere arz etme sürecidir. İstihbarat arşivleri, bilginin analiz süzgecinden geçirilerek hazırlanmış olması ve doğruluğu pek çok kaynaktan tüm yönleriyle teyit etmiş olması nedeniyle tarihin bilinmeyenlerini ortaya çıkarması açısından son derece önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu yönüyle önemli tarihi belgeler arasında yer alan istihbarat arşivleri, "aslında ne olmuştu?" sorusuna cevap bulmamıza yardımcı olur.

Son zamanlarda başta Büyük Britanya olmak üzere pek çok batılı devlet, Birinci Dünya Savaşı sürecinde istihbaratla ilgili arşivlerini kamuoyunun ilgisine sunmaktadır. Çalışma, Büyük Britanya Harp Dairesi tarafından hazırlanan *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* isimli askerî raporun "İstihbarat" kısmını ele almıştır. Millî Mücadele sürecinde Türkiye ve yakın coğrafyasıyla ilgili gelişme ve öngörülerini analiz eden rapor, Büyük Britanya'nın millî mücadeleye yaklaşımını anlamak açısından çok yönlü bilgiler sunmaktadır. Çalışma, İngiliz arşiv kayıtları başta olmak üzere literatürde konuyla alakalı yer alan yerli/yabancı telif ve tetkik eserlerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada kaynak taraması, tasnif, analiz, tenkit ve sentez sırası izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Büyük Britanya, Askerî İstihbarat, Millî Mücadele Dönemi, Büyük Britanya Harp Dairesi, 15 Mart 1920 Tarihli İstihbarat Raporu.*

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üni., Balıkesir Astsubay MYO, Sosyal ve Beşerî Bil. Böl., (e-posta: dorukeforhan@gmail.com), (Orcid: 0000-0002-0398-7184).

EVALUATION OF THE INFORMATION SECTION OF
THE GREAT BRITAIN WAR DEPARTMENT IN
THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE,
THE INTELLIGENCE ANALYSIS REPORT TITLED
“STATUS IN TURKEY, MARCH 15, 1920”

Abstract

Intelligence analysis is the process of systematically analyzing and presenting the information that the institutionalized structure has continuously acquired to the decision-makers to eliminate the uncertainties existing in a problem area. Intelligence archives fulfill a vital function in revealing the unknowns of history since the information has been prepared by passing through the filter of analysis and has confirmed the accuracy in all aspects from many sources. Intelligence archives are among the important historical documents in this respect, “what actually happened?” It helps us answer the question.

Recently many western states, especially Great Britain, have presented their intelligence archives to the public attention during the First World War. The study deals with the “Information” part of the military report titled *Situation in Turkey, March 15, 1920*, prepared by the Great Britain War Office. The report, which analyzes the developments and predictions about Türkiye and its nearby geography during the National Struggle, provides versatile information in terms of understanding the approach of Great Britain to the national struggle. The study has been prepared by making use of domestic/foreign copyright and examination works related to the subject in the literature, especially the British archive records. In the study, the order of literature review, classification, analysis, criticism, and synthesis was followed.

Keywords: *Türkiye, Great Britain, Military Intelligence, National Struggle Period, Great Britain General Staff War Office, Intelligence Report dated March 15, 1920.*

Giriş

İstihbarat, mücadelelerin kazanılmasında başat bir faktör olmanın yanı sıra enfomasyonu mükemmelleştirmede ve belirsizliğin ortadan kaldırılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Düzenli, sürekli, güvenilir, geçerli, işlenmiş ve doğru bilgiye dayalı olması nedeniyle istihbarat, aynı zamanda bir bilgi savaşını da ifade eder. Stratejik, operatif ve taktik seviyede olabildiği gibi askerî, iktisadi, politik, etnik, dinsel, kişisel ve coğrafi olarak da pek çok alt birimlere ayrılmıştır. Stratejik istihbarat ise *karar alıcıların hatalı plânlama ve hareketleriyle kendi politikalarına zarar ve taahhütlerine zarar vermeyecek şekilde diğer devletlerle ilgili olarak sahip olmaları gereken bilgi türüne verilen isimdir*.¹ Stratejik istihbaratın amacı, orta ve uzun vadede hasmın imkân ve kabiliyetlerini ya da zaaf ve eksikliklerini tespit ederek izlenecek muhtemel politikanın yol haritasını belirlemektir. *Karar alıcılar analiz notunu bilgi almak için değil karar vermek ve bir sorunun çözümünde reçete olarak kullanır. Gerçek bir soruyu işaret etmeyen sadece geçmiş ve güncel bilgileri derleyen bir metin analiz olamaz*² düşüncesinden hareketle istihbarat analiz notu; karar vericilere doğru, yeterli ve cari bilgiyi zamanında sunmaya ve mevcut duruma yönelik belirsizlikleri ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Büyük Britanya Harp Dairesi³ tarafından hazırlanan *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* (The Situation in Turkey, 15 March 1920) isimli istihbarat notu,⁴ Türkiye ve yakın bölgesinde yaşanan gelişmelerin detaylı tanımını yapmış ve millî mücadele dönemine ait bölgede gelişmesi muhtemel sonuçları sistematik, çok yönlü ve kapsamlı biçimde analizini yapmıştır. Gizli ibareli rapor, iki bölüm ve dört ek kısımdan oluşmaktadır. *İstihbarat* (Part I Information) ve *Harekâtlar* (Part II Operations) başlığı altında iki ana bölümden oluşan rapor, ayrıca dört ilave kısma sahiptir.⁵ İlave başlıklar sırasıyla *EK-A Müttefik Birlikleri ve Kuvvetleri, ulus ve konuma göre sınıflandırılmış tablo, EK-B Ermeni ordusunun mevcut personel ve teçhizat tablosu, EK-C Türkler tarafından bildirilmiş Türk ordusu*

1 Ümit Özdağ, "Stratejik İstihbarat", *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Avrasya Dosyası-İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt 8, Sayı:2, s.113.

2 *Güvenlik Terimleri Sözlüğü*, T.C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, Mayıs 2017, Ankara, s.352.

3 *General Staff, War Office* ifadesi Büyük Britanya Harp Dairesi olarak tercüme edilmiştir.

4 Alexander Lyon MacFie, Büyük Britanya Harp Dairesi tarafından hazırlanan *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* (The Situation in Turkey, 15 March 1920) istihbarat raporunun kapsam ve içeriğine dair ifadelerle yer vermemekle birlikte istihbarat raporuyla ilgili *Genelkurmay Muhtırası* (General Staff Memorandum) ismini kullanmıştır. A.L. MacFie, "British Intelligence and the Turkish National Movement, 1919-22", *Middle Eastern Studies*, Jan. 2001, Vol.37, No.1, pp.1-16, s.3.

5 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920; IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920; IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Appendix D (5 February 1920), 15 March 1920.

ve silahlarının resmi olarak bulunduğu yerin tablosu ve EK-D⁶ Aralık 1919 ve Ocak 1920'de İzmir civarında Yunan hattının (Milne Hattı) Türk tarafında gözlem yapan bir İngiliz yarbayın izlenimlerine ait rapordur.⁷ İlgili istihbarat belgesi, Hindistan Bürosu Kayıtları (Indian Office Records) arasında yer almaktadır.

Çalışma, Millî Mücadele sürecinde Büyük Britanya tarafından hazırlanmış "Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920" genel başlığı ve "İstihbarat-Part I Information" alt başlığı altında beş sayfadan oluşan askerî istihbarat belgesini ele almaktadır. Çalışmanın amacı, Kuvayımillîye'yi politik, askerî, içtimai ve Anadolu'nun yakın coğrafyası özelinde ele alan raporu değerlendirmektir. Millî mücadele dönemine ait Büyük Britanya'nın kendi iç yazışmaları üzerine daha önce yerli ve yabancı literatürde araştırmalar yapılmıştır ancak Büyük Britanya özelinde, Büyük Britanya Harp Dairesi'nin ilgili istihbarat raporu üzerine bir çalışma yapılmamıştır.⁸ Türk ve dünya tarihini ilgilendiren Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ancak tüm tarafların elindeki belgelerin açığa çıkarılmasıyla sağlıklı bir şekilde anlaşılabilceği ve yazılabileceği düşüncesiyle çalışmada konu kapsamından uzaklaşmadan yerli/yabancı kaynaklara yer verilerek bir değerlendirilmede bulunulmuştur. *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* istihbarat raporunun ilk defa yer aldığı araştırmada, Millî Mücadele Tarihinin bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışmanın söz konusu alandaki mevcut boşluğu dolduracağı, Millî Mücadele ve istihbarat tarihiyle ilgili yeni çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmada yer alan istihbarat bölümü on bir konu başlığı altında değerlendirilmiş ve *Genel Faktörler, Psikolojik ve Duygusal, Özellikler, Milliyetçi ve Birliklere Açık Olan Olası Rotalar, Trakya ve İstanbul, Yunanlılar Aydın Vilayetinde,*

- 6 Raporun EK-D kısmı, *ismi verilmeyen bir İngiliz yarbay tarafından hazırlanmıştır*. IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Appendix D (5 February 1920), 15 March 1920.
- 7 Appendix-A, Appendix-B Armenian Army, Appendix-C, Appendix-D. IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.
- 8 Bilal Şimşir'in *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Ali Kemal Meram'ın *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi* ve Erol Ulubelen'in *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye* isimli çalışmalarıdır. İlgili çalışmalar Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı arşivi esas alınarak hazırlanmış olup ilgili istihbarat raporu yer almamıştır. Bkz. Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Cilt 1-8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992; Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969; Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982. A.L. MacFie'in *İngiliz İstihbaratı ve Türk Millî Hareketi, 1919-1922* isimli makalesinde, İngiliz istihbarat belgelerine yer vermiştir. Makalede, "telsizlerin hafif, taşınabilir ve yüz milden fazla olmayan bir yarıçapa sahip olduğunu" belirtmiş ve ayrıca "İngiliz istihbaratının Anadolu'da yayınlanan telsiz yayınlarını ele geçirildiğine dair kanıt olarak, "Mart 1920'de yazılan *Türkiye'deki Duruma* ilişkin Genelkurmay Muhtırasında yer aldığı" ifade etmiştir. MacFie, *a.g.m.*, s.2-3,15. A.L. MacFie ilgili çalışmasında Bilal Şimşir'in *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) IV. Cilt* kaynak gösterilmiştir ancak kaynak gösterilen eser dâhil diğer çalışmalarda da ilgili istihbarat raporu bulunamamıştır. Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Cilt 1-8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992. Diğer yandan A.L. MacFie'nin makale çalışmasında kaynak gösterdiği kendi çalışması olan *Atatürk* isimli kitabında da ilgili istihbarat raporuyla ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır. Bkz.A.L. MacFie, *Ataturk*, Routledge, New York, 2013, s.93-98.

Kilikya, Ermenistan, Kuzey Irak, Gerilla Taktikleriyle Birleştirilmiş Pasif Direniş ve özet alt başlıklarından oluşmuştur. Genel faktörler başlığı altında *Siyasi, Moral, Maddi Faktörler, Askerî Kontrol ve Organizasyon, Milliyetçi Hareketin Kapsamı, Komşu Halklar* alt başlıkları kullanılmıştır.⁹ Çalışmada, Büyük Britanya'nın kullandığı *Kürdistan ve Ermenistan* gibi dönemin işgalci devletlerinin çıkarlarına hizmet eden politik ve hayali sınırlar, siyasallaşmış bölge tanımlamalarını ifade etmesi ve günümüzde Türkiye'nin siyasal kırmızı çizgilerini teşkil etmesi nedeniyle bahsi geçen ifadeler raporda ele alındığı gibi bırakılmıştır. Kuvayımillie ile ilgili olarak *Milliyetçiler*, günümüzde Irak devleti için *Mezopotamya*, Adana dahil güneybatı Anadolu bölgesiyle ilgili *Kilikya*¹⁰ ifadeleri kullanılmıştır. Asıl metinde belirtildiği üzere raporda belirtilen yer ifadeleri, tüm başlık ve alt başlıklarda yer alan I., 1., a.b.c. ve i.ii. sıralamalarına sadık kalınarak aynen korunmuş olup çalışmanın genel çerçevesiyle karıştırılmaması açısından belirtilmiştir. *Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920* istihbarat analiz notu, çalışmada istihbarat raporu ya da rapor olarak bahsedilmiştir.

1. Büyük Britanya Genelkurmayı'nın 15 Mart 1920 Tarihli Türkiye'de Genel Durum Başlıklı İstihbarat Raporu

Büyük Britanya tarafından askerî olarak hazırlanan istihbarat raporu, Mart 1920'de Anadolu'da ortaya çıkan millî mücadele ve yakın coğrafyasının millî mücadeleye olan etkisini değerlendirdiği bir analiz sunmuştur. Rapor, *15 Mart 1920'de Türkiye'de Durum* başlığı altında *İstihbarat* alt başlığı kullanılarak ismi verilmeyen bir İngiliz yarbay tarafından hazırlanmıştır. Genel Faktörler başlığı kendi içerisinde *Siyasi, Moral, Maddi Faktörler, Askerî Kontrol ve Organizasyon, Milliyetçi Hareketin Kapsamı, Komşu Halklar* alt başlıkları altında tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir.

1.A. Raporda Yer Verilen Politik ve Bölgesel Değerlendirmeler

15 Mart 1920'de Türkiye'de Durum

I. İstihbarat

1. Genel Faktörler

a) *Siyasi*; Siyasi güç, milliyetçilere geçti. Bazen muhalefete ve kuvvetlerinin sözde İstanbul'dan kontrol ve idare edilmesi gerçeğine rağmen milliyetçi örgüt, şimdi değilse bile yakında bağımsız bir biçimde faaliyet gösterecektir.

9 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

10 Kilikya, bugünkü Türkiye'nin güneydoğu bölgesinin eski Roma dönemindeki adıdır. "Kilikya", <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-10741/kilikya/> (Erişim Tarihi:12.12.2022).

b) Moral; *ulusun çoğu, savaştan yorulmuştur ama halk, topraklarının bir kısmını veya kendi topraklarının yabancı bir güce özellikle Yunanistan ve Ermenistan'a devredilmesini önlemek için var gücüyle savaşılmaya hazır olacaktır. Bununla birlikte örneğin Erzurum'da savaşmak için Aydın'da ya da tam tersi biçimde Erzurum'da ne kadar gönüllü savaşçı yetiştirileceği şüpheli olması nedeniyle düzenli birlikler dışında direniş muhtemelen yerel boyutta olacaktır.*¹¹

Büyük Britanya askerî istihbaratı tarafından hazırlanan raporda, "Milliyetçiler" olarak kavramsallaştırılan ifadeyle Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Kuvayımillie gibi ulusal teşkilatlanmaların tamamı kast edilmektedir. Rapor, politik iktidarın Anadolu'da teşkilatlanmış millî yapının kontrolüne geçtiğini açık biçimde belirtmiştir. 23 Şubat 1920'de İngiliz Yüksek Komiseri Amiral J. De Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta *Anadolu'daki bütün hareketler, Mustafa Kemal Paşa tarafından millî hareketin parçaları olarak tertiplenmektedir... Bizim aldığımız kararlara hürmet etmeyen yegâne halk, Türk halkıdır*¹² ifadesine yer verirken artık Anadolu'nun İstanbul da dahil tüm ülkeyi yönettiğini ifade etmiştir. Rapor, Milliyetçi Örgüte (The Nationalist Organization) karşı muhalefete ve İstanbul'dan yönetildiği iddialarına rağmen bağımsız bir yapı olarak kontrolü en kısa sürede ele geçireceğine dikkat çekmiştir. Bu değerlendirme Büyük Britanya açısından son derece çarpıcı ve gerçekçi bir analiz niteliği taşımaktadır. Böyle bir değerlendirme yapılmasının temel argümanlarından biri, *psikolojik ve duygusal* başlığı altında belirtileceği üzere konjonktürel açıdan milliyetçiliğin dünyada karşı konulamaz bir fikir olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Diğer yandan işgallere karşı Anadolu'da ortaya çıkan millî reaksiyonun en azından şimdi değilse bile yakın bir zamanda önemli bir zemin kazanabileceği öngörüsüdür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlatılmış olan millî mücadele liderliği bilinmesine rağmen millî mücadelenin İstanbul'dan yönetildiği iması belgede yer almıştır. Büyük Britanya'da Kuvayımillie'nin İstanbul'dan yönetildiğine dair üç ayrı görüşün etkin olduğu düşünülebilir. İlk olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası dağılan İttihat Terakki Parti üyelerinin İstanbul'da olması ve savaş sonrası bazı üyelerin tutuklanmasına rağmen lider kadronun tutuklanamamış olması bu düşüncenin oluşmasında etkili olmuş olmalıdır. Millî Mücadelenin ortaya çıktığı süreçte İngiliz İstihbarat Teşkilatı, İttihat Terakki'yle ilgili olarak etraflıca istihbarat toplamaya devam etmektedir. Edinilen istihbaratta Talat Paşa'nın (önce Kırım'a sonra Berlin'e kaçmıştı) nerede olduğu bilinmemekle birlikte İstanbul ve yakınlarında olduğu düşüncesi hâkim görüştü. Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın (her ikisi de Talat Paşa gibi Berlin'e kaçmıştı) İstanbul ile temasta kaldığı söylenmekteydi.¹³ İkinci görüş her ne kadar lider kadro

11 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

12 Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.269.

13 MacFie, a.g.m., s.4. İttihat Terakki Partisi savaş sonrası Kasım 1918'de lağv edilmiş ve yerine İzzet Paşa Hükümeti kurulmuş olsa da İTP üyeleri tarafından *Teceddüt Partisi, Hürriyet*

İstanbul'da olmasa da başkentle irtibatla kalınarak Anadolu'nun İstanbul'dan yönetildiği görüştür. İstanbul'da kurulan *Karakol, Mim Mim* (Müdafaa-i Milliye Grubu)¹⁴ gibi milliyetçi gizli örgütlerin rolünün olabileceği bu fikri destekler niteliktedir. 22 Ocak 1920'de haftalık İngiliz istihbarat özetinde, milliyetçilerin Harbiye Nazırlığı kontrolünde sabotaj, grev ve genel karışıklıklar düzenleyecek silahlı fedai teşkilatları düzenleyeceği ve operasyonların finansmanını bölgede bulunan İttihatçı derneklerin yapacağı bilgisi belirtilmesi bu görüşü somut hale getirmektedir.¹⁵ Son görüş ise son Osmanlı Mebusan Meclis'inde teşkil edilen Rauf (Orbay) Bey'in başkanlığını yürüttüğü, Kara Vasıf ve Bekir Sami (Kunduh) beylerin yer aldığı milliyetçi *Felah-ı Vatan Grubu* kast edilmiş olabilir.¹⁶ Bu açıdan değerlendirildiğinde İngiliz istihbaratının üç görüşte de İttihat Terakki ve taraftarlarının yer aldığı bir anlayış geliştirmiş olması muhtemeldir.

Rapor, moral açısından Türk milletinin büyük bir kesiminin savaşımlardan yorulduğunu ama halkın vatanın tamamı ya da bir kısmını işgalci güçlere- özellikle Yunan ve Ermenilere- karşı savunma azim ve kararlığında olduğunu belirtmiştir. Rapor, bölgesel temelde Ermeni ve Yunan işgallerine karşı tepkisel olarak teşkilatlanan halkın, Kuvayımilliyeyi teşkil edeceğiyle ilgili isabetli bir tespit yapmıştır. Rapor, gönüllü birliklerin ne kadar sayıya ulaşacağı ya da birleşerek büyük bir kuvvet olup olamayacağı konusunda bir öngöründe bulunamazken işgallere karşı mücadelenin düzenli ordu dışında yerel düzeyde kalacağı yönünde fikir beyan etmiştir. Yine raporda, Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı ordusunun savaşamaz duruma getirilmesi nedeniyle Erzurum ve Aydın da eğitilecek millî güçlerin bir bütünlük oluşturamayarak bölgesel kalacağına dikkat çekilmiştir. Ülkenin doğusu ve batısında bulunan şehirlerin örnek verilmesinin temel nedeni ise 10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan Sevr Barış

Perveran Millî, Muhafız-i Millî, Wilson Prensipleri Osmanlı Fırkası ve Türk Ocağı kurulmuştur. MacFie, a.g.m., s.4.

14 Karakol Cemiyeti, Enver ve Talat Paşa'nın savaş bitmeden önce attığı en önemli adımdır. İttihatçı subay olan Kara Vasıf ve Kara Kemal tarafından İttihatçı liderlerin talimatıyla Anadolu ve Kafkasya'da oluşturulacak direnişi teşkilatlandırmak amacıyla kurulmuştur. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.204-205. Düşman hakkında haber toplamak ve Anadolu'ya silah kaçırmak amacıyla İstanbul'da gizli M.M. Grubu, Nisan 1920'de kurulmuştur. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.2.

15 MacFie, a.g.m., s.4,8.

16 Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'den 11 Mart 1920'de İstanbul'un işgali öncesi güvenilir bir kaynaktan işgal kuvvetlerinin, İstanbul'da bulunan Kuvayımilliyeye önderlerinin tutuklayacağı ve İstanbul'daki meclisin dağıtılacağı bilgisini içeren bir telgraf almıştır. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta başka münasebetle *Karakol Cemiyeti'nden ve onun çalışmalarının yasaklanması yönündeki girişimlerimizden söz etmiştim* diye ifade ederken Karakol Cemiyeti'yle ilgili olarak Albay Şevki Bey'e 12 Mart 1920'de gönderdiği telgrafi kanıt olarak sunmuştur. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.277-278; Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, s.204. Mustafa Kemal Paşa, *Felah-ı Vatan Grubu'nun kurulması sürecini ve grubun isminin Müdafaa-i Hukuk Grubu olmamasını Nutuk'ta eleştirir. Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.270-272.

Antlaşması öncesi ve sonrasında konferans/görüşmelerde¹⁷ planladığı üzere Erzurum dahil Doğu Anadolu'nun Ermenilere, Aydın dâhil Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal etmesi planıyla doğrudan ilgilidir. 22 Aralık 1919'da Büyük Britanya'da yapılan *Türk meselesi hakkında yapılan ikinci toplantıda* Sevr öncesi Anadolu'nun paylaşımı çok açık biçimde şekillenmeye başlamıştır. Toplantıda *Türk hükümetinin iflas ettiği, Çatalca hattına kadar olan bölgenin Türklere verilmesi, Türk Ordu ve Donanmasının Jandarma benzeri bir teşkilat haline getirilmesi, Erzurum'un Ermenistan'a verilmesi ve on iki adanın Yunanistan'a verilmesi hakkında kararlar* şeklinde özetlenebilecek sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁸

c) Maddi Faktörler;

i) **Personel:** Türk düzenli birliklerinin hemen hemen büyük bir çoğunluğu milliyetçilerin hizmetine girecektir.

ii) **Maddi:** Düzenli birlikler, iyi silahlanmış en azından yakın zamana kadar çoğunlukla maaşları düzenli ödenmiş ve oldukça donanımlıdır. Tüfek ve hafif silah mühimmat tedariki hem düzenli birlikler hem de milliyetçiler için 3 ile 6 ay yetecek kadardır. Hareketli top ve mermisi için aynı durum söz konusu değil ancak hareketli top ve mermileri, çoğunlukla doğu bölgelerde hafif donanımlı düşmana karşı faaliyet göstermelerini sağlamak için yeterli miktarda vardır.

iii) **İletişimler:** Avrupa ve Asya ana hatlarını kapsar biçimde doğu ve batı telgraf sistemi oldukça iyi durumdadır.

a. Karadeniz'in güneyi boyunca.

b. Sivas ve Diyarbakır boyunca.

c. Konya ve Halep boyunca kuzey ve güney hatları özellikle orta alanda çok az sayıdadır.

17 *Paris Barış Konferansı* (18 Ocak 1919), Osmanlı Devleti'nin gizli antlaşmalar sonrası yeniden paylaşımı ve Avrupa'nın yeni siyasi haritasının ortaya çıktığı konferanstır. İstanbul ve Boğazlar konusu toplantıda önemli görüşmeler içerisinde yer almıştır. İzmir ve civarını 1916 İstanbul Antlaşması'yla (gizli) taahhüt edildiği üzere İtalya'ya verilmemesi ve İzmir'in Yunanistan'a verilmesi sonucu İtalya, konferansı terk etmiştir. Kadir Kasalak, "Paris Barış Konferansı'nda "İstanbul ve Boğazlar Mandası" Tartışmaları, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Yıl 2021, Cilt 7, Sayı:3, ss.543-552. İzmir'in Yunanlılara verilmesi hususu hakkında *Londra Konferansı* (21 Şubat-12 Mart 1921). *Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.269; E. Ulubelen, Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinin yeniden görüşülmesi için toplanan Londra Konferansı'nda görüşmeleri şöyle özetlemiştir. Türkiye, özerk devlet olmalıdır. Boğazlar uluslararası olmalıdır. Türkiye hiçbir askeri güce sahip olmamalıdır. Türkiye, özerk bir Ermenistan'ı tanımalıdır. Türkiye, Suriye, Mezopotamya, Filistin'deki bütün haklarından vazgececektir. Bütün azınlıklar kuvvetlerin himayesinde olacaktır. Ayrıca Sultan'ın İstanbul'da kalıp kalmayacağı düşünülecektir. Edirne ve Avrupa Türkiye'si Yunanistan'a verilecektir. Konferansta *Yunanlıların İzmir'e çıkarma yapmasına biz izin verdik. Yunanlıların İzmir'de oluşu en sorunlu meseledir* diyen Lloyd George, *Yunanlıların İzmir'de ticari çıkarları vardır, orada kalmaları gerekir* diye Yunanlıların İzmir işgalini İngilizlerin desteklediğini ve izin verdiğini itiraf etmiştir. Ulubelen, *a.g.e.*, s.214-215.

18 Meram, *a.g.e.*, s.231.

Kablosuz: Türkler yarı çapı 100 milden fazla olmayan tamamı hafif, taşınabilir ve dört sete sahiptir. Bunlar yakın zamanda Erzurum, Van, Karakilise (Ağrı) ve Bayezıt (Doğubayazıt) (Erzurum yakınlarına hareket ettiğine inanılmaktadır) yakınlarındaydı.

iv)Taşıma-Demiryolu: Ankara demiryolu Türk personel, Anadolu ve diğer demiryolları ise Avrupalılar tarafından işletilmektedir. Demiryollarında, Avrupalılar olmazsa motor arızasını tamir edecek teknik personel yoktur ve demiryolları ciddi biçimde yedek parça sorunu yaşamaktadır. İngiliz kömürünün yokluğunda deniz yoluyla Ereğli'den getirilen kalitesiz kömür kullanılmaktadır. Ereğli'den getirilen kömür durdurulabilse ve mevcut tek yakıt odun kullanılsaydı muhtemelen (lokomotif) motorlar arıza verir ancak askerî açıdan milliyetçiler, demiryoluna bağlı olmayacaklardır. Mekanik taşıma, işlevsel değil ve demiryolu az ve iyi durumda değildir.

Katar Taşımacılığı: Önemli ölçüde at ve katır sıkıntısından dolayı yetersizdir.¹⁹

Askerî personel, silah ve mühimmat lojistiğinin yanı sıra muhabere ve ulaştırma konularının ele alındığı başlık altında ayrıntılı istihbarata dayalı önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ulusal güç ve zayıflık analizleri, stratejik öneme sahip saha üzerinde yoğunlaşır. Bu nedenle rapor gerek askerî personel ve donanımı gerekse iletişim, ulaşım gereçleri ve güzergahları hakkında önemli tespitlere yer vermiştir. Stratejik alan olarak belirlenmiş olan İç ve Doğu Anadolu özelinde millî kuvvetlerin hareket kabiliyeti esas alınarak yorumlanmıştır. İlk olarak askerî personel noktasında bir tahmin yürütülmüş ve Osmanlı ordusunda görev alan askerlerin büyük bir kısmının ulusal kuvvetlere katılacağına dikkat çekilmiştir. Bu verinin nasıl elde edildiğine dair hiçbir bilgi verilmemiş olmasına rağmen ifade edilen istihbarattan Osmanlı askerî teşkilatında yer alan personelin askerlik görevinden ayrılarak millî kuvvetlere katıldığına dair kuvvetli bir bilgiye sahip olduklarını anlıyoruz. Gerçekten de İzmir'in işgaliyle iç bölgeye çekilen Türk askeri, Yunan ordusunun yağma ve katliamlarını önlemek ve işgal edilen bölgeleri tekrar kurtarmak için millî teşkilatlar içinde görev almaya başlamıştır. Batı Anadolu'da bulunan 56 ve 57'inci Tümen'e bağlı askerler, millî kuvvetlerle yakın bir ilişki içinde olurken millî kuvvetlere askerî malzeme temin ettikleri de bilinmektedir.²⁰ Diğer yandan

19 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

20 Ali Çetinkaya, Kâzım Özalp, *Direnış 1919*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s.7-9; Nuran Koltuk, *Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin Askerî ve Malî Kaynakları (Mayıs 1919-Kasım 1920)*, Kitapevi, İstanbul, 2015, s.34-35, 101-116; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II*, Remzi Kitapevi, Ankara, 1999, s.78-79; Erdal İnce, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Köylüsü ve Kuvâ-yı Milliye", *Kuvâ-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu*, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, II. Kitap, Yay. Hazırlayan: Oktay Gökdemir, 6-8 Eylül 2009, İzmir, s.343; Yücel Özkaya, "Kuvâ-yı Milliye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 24, 1992, s.461-467; M. Şefik Aker, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Yay. Hazır.: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s.103-104,202-205; Adnan Sofuoğlu, *Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.67; *Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923) Cilt VII, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1975, s.17; Sabahattin Selek, Millî Mücadele I (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Örgün Yayınevi,

raporda, askerlerin maaşlarını düzenli aldığı ve mühimmatlarının da üç ila altı ay yeterli olabileceği belirtilmiştir ancak bu şartların bir savaş durumunda mı? ya da ne kadar bir kuvvet karşısında mühimmatın yeterli olabileceği ayrıntılı biçimde belirtilmemiştir. Diğer yandan hareketli top ve ona ait mühimmatın yeterli olmadığına dair ayrıntılı bir açıklama yapılmakla birlikte bu tarz silah/ mühimmatın Doğu Anadolu'da hafif silahlı düşmana karşı kullanılabileceği, böylece bir harekât durumunda Türk ordusunun Ermenilere karşı etkin olabileceği ima edilmiştir.

Rapor, iletişim üzerine detaylı bir istihbarat sunmuştur. Cumhuriyet öncesi Türkiye'de telsiz kullanımı, Avrupa'daki örneklerle benzer biçimde ilk defa Ankara merkez istasyon olmak üzere kurulmuş, kısa dalgalı dört telsiz istasyonu ise Edirne, Ankara, Diyarbakır ve Van şehirlerini kapsamıştır.²¹ Kablosuz iletişim vasıtası olarak belirtilen telsizin; taşınabilir, dört kanallı ve yaklaşık 320 km görüşme imkânı sunduğu belirtilmiş bilhassa Erzurum, Van, Ağrı ve Doğubayazıt merkezleri arasında kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Telgraf hattının²² Anadolu-Asya boyunca iyi durumda olduğu belirtilirken Karadeniz'in güney yönünde, Anadolu'nun kuzey-güney doğrultusunda (Sivas-Diyarbakır hattında) ve yine kuzey-güney doğrultusunda (Konya-Halep hattında) iyi durumda olduğu ancak telgraf hattının iç kesimlerde yeterli olmadığı değerlendirilmiştir.

Bir ülkenin stratejik alanları yavaş değişir ancak ulaşım sisteminin yapım ya da bozulması hızlı gerçekleşir ve bu nedenle istihbarat açısından ulaşım yolları sürekli takip gerektirir.²³ Bu noktada rapor, ulaştırma yönüyle değerlendirmesini dönemin en önemli ulaşım yollarından birisi olan demiryolunu ele alarak başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, 6296 km uzunluğunda demiryoluna sahiptir ve Türkiye sınırları içinde kalan demiryolu bölümü 4080 km'dir. Osmanlı Devleti'nde yer alan demiryollarının neredeyse tamamı imtiyazlı yabancı şirketlere aittir.²⁴ İstihbarat belgesi, Ankara dışında

İstanbul, 2002, s.131-133 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.199,234-235; Günver Güneş, "Kuvâ-yı Milliye", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kuva-yi-Milliyeye/?pdf=3525> (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

21 Tekir, *a.g.m.*, s.282-283.

22 Osmanlı'da ilk telgraf hattı 1855'te İstanbul-Edirne ve Avrupa arasında kurulmuştur. Şeyhmus Bingül, "Osmanlı Devleti'nde İletişim Araçlarının Kontrolü: "Telefon Tevkifleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 21, 2 (2020), s.296.

23 Özdağ, *a.g.m.*, s.134.

24 Osmanlı devleti sınırları içerisinde inşa edilen demiryolları, İngiliz, Fransız ve Almanların yapmasına bağlı olarak ilgili devletlerin ekonomik, politik ve stratejik etki alanı haline dönüşmüştür. İngilizler Romanya, Batı Anadolu, Irak ve Basra Körfezi'nde, Almanya Trakya İç Anadolu ve Irak'ta, Fransa Kuzey Yunanistan, batı ve güney Anadolu ile Suriye'de etki alanı oluşturmuştur. Mehmet Özdemir, *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demiryolları (Yapısal Ekonomik Sorunlar) (1918-1920)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.9-10; Tefvik Çavdar, *Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I*, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 2001, s.79. Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu demiryolu hatlarının dağılımı ise şöyledir. Anadolu-Bağdat hattı 2064 km, İzmir-Kasaba hattı 703 km (Bandırma-İzmir-Afyon arası), İzmir-Aydın hattı 609 km, Şark demiryolu hattı

demiryolunun Avrupalı şirketlerin elinde olduğunu²⁵ demiryolu taşımacılığını idame edebilecek yeterli Türk personelin bulunmadığını ve lokomotif yakıtı için Ereğli'den çıkarılan kömürün iyi kalitede olmadığını belirtmiştir. Demiryolu hatlarını işgalcilerin zapt ettiği günlerde, lokomotifler kömür ve mazotla çalışmıştır. Ağustos 1920'de kömür ve mazotun tükenmesi üzerine, çevre illerden odun gönderilmesi istenmişse de lokomotiflerin tekrar çalışması için istenilen sonuç elde edilememiştir.²⁶ Raporda demiryollarının yetersiz olmasının yanı sıra kullanımının yabancılarda olması gibi nedenlerden dolayı millî kuvvetlerin, demiryolu hattını kullanmayacağına dikkat çekilmiştir. Oysa 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla demiryolları millî mücadele taraftarları tarafından kontrol altına alınmaya başlanmıştır²⁷ ve 14 Temmuz 1920'de Nafia Vekaletine bağlı (merkezi Eskişehir, işgal edildikten sonra Konya) olmak üzere Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur. Bu süreçte İngilizler Haydarpaşa-Arifiye, Fransızlar Konya-Pozantı hatları dışında yer alan Anadolu'da yer alan tüm demiryollarını terk etmişlerdir.²⁸

Raporda ayrıca, karayolu taşımacılığının gerek katar taşımacılığında kullanılan at, deve, katır ve eşek gibi yük hayvanların eksikliğinden gerekse karayolunun yetersizliğinden dolayı kullanışlı olmadığı belirtilmiştir. O günlerde Anadolu'da beş ana karayolu²⁹ olup karayolu uzunluğu 9711 km'dir ve en iyi durumda olan karayolu beş metre genişliğinde şose yollardan meydana

337 km, Erzurum-Sarıkaş-Sınır hattı 355 km, Mudanya-Bursa hattı 41 km olup toplamda 4080 km'dir. Müşerref Avcı, "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 14, Sayı:54, Bahar 2014, s.42; *The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1924*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1924, s.1346; *The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1921*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1921, s.1343; *The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1919*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1919, s.1317; *The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1920*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1920, s.1324. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde toplamda 5411 km demiryoluna sahiptir. Özdemir, *a.g.e.*, s.20.

25 24 Kasım 1918'de Toros tünelleri, 14 Ocak 1920'de Şark (Rumeli) demiryolları, 16 Ocak 1920'de Haydarpaşa işgal kuvvetleri tarafından işgal edildi. Kudret Emiroğlu, Ümit Uzman, *Demiryolu Ansiklopedisi*, Ankara, 2012, s.498.

26 Avcı, *a.g.m.*, s.45; Kömür bulmak söz konusu olmayınca trenler odunla çalıştırılmıştır. Çavdar, *a.g.e.*, s.79-80.

27 Millî kuvvetler, İtilaf kuvvetlerin kullanmasına engel olmak amacıyla gerekli görülen zamanlarda demiryolu tesislerini tahrip etmişlerdir. Aydemir, *a.g.e.*, s.149-150. Şefik Aker, millî mücadelede demiryolu tesislerinin tahrip edilmesi için verecekleri kurstan bahseder. Aker, *a.g.e.*, s.141-142. Akıncı Müfrezelerinin köprü ve haberleşme tellerini tahrip etmekle Yunan ordusunun irtibatının kesilmesi planlanmıştır. Özkaya 1992, s.477. 18 Mart 1920'de Geyve tünel ve köprüleri tahrip edildi. 29 Mart 1920'de Afyon-Eskişehir hattında tahrip edilen yerler İngilizler tarafından tamir edildi. Emiroğlu, Uzman, *a.g.e.*, s.498.

28 Emiroğlu, Uzman, *a.g.e.*, s.23. İngilizler, 21 Mart 1920'de 13 lokomotif, 200 vagon ve 20.000 lirayı alarak Eskişehir istasyonunu terk ettiler. Emiroğlu, Uzman, *a.g.e.*, s.498.

29 Bağdat Karayolu; Samsun-Amasya-Tokat-Sivas-Harput-Musul, ikincisi Ereğli (Konya)-Kayseri-Malatya-Harput-Diyarbakır yolu, diğeri Kayseri-Sivas yolu, dördüncüsü Halep-Urfa-Diyarbakır yolu ve son olarak Trabzon-Bayburt-Erzurum-İran yoludur. Çavdar, *a.g.e.*, s.81.

gelmiştir. Anadolu'nun tamamında düzenli, yılın her mevsimi ulaşım için açık bir karayolu yoktur. Genellikle kervanların, arabaların sık geçtiği dere boyu ve vadi düzlükleri yol haline gelmiştir. Mevcut yollar, araba geçişine izin veren 3-5 metre genişliğinde hem zeminli ve kısa zamanda engebeli hale gelen yollardır.³⁰

d) Askerî Kontrol ve Organizasyon; (EK-D'ye bak) Milliyetçi yapı, artık Ankara, Sivas ve Erzurum'da etkin bir denetim uygulayabilecek biçimde kurulmuştur. Konya'dan Müttefik birliklerin çekilmesi üzerine orası da üs olarak kullanılabilir. Bu nedenle Müttefikler tarafından İstanbul'un işgal edilmesinin askerî denetim açısından pek bir etkisi olmayabilir. (Yukarıda birinci paragrafta bak)³¹

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ardından başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere temsil heyeti ve millî mücadele taraftarlarının Ankara, Sivas ve Erzurum'da kontrolü ele aldığına dikkat çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi'nde belirttiği üzere "Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir"³² görüşü, ilgili raporda doğrulanmıştır. Konya'dan Müttefik askerlerin çekilmesi ihtimali üzerinden yapılan bir çıkarımda ise Konya'nın millî mücadelenin merkezi olacağı öngörüsü yapılmıştır. Konya her ne kadar millî mücadelenin merkezi olmamış olsa da raporda Anadolu'nun ortasında tüm ülkeyi kontrol edebilecek bir merkezin seçilme ihtimalinin analiz edilmiş olması önemli bir istihbarî tecrübenin rapora yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

Raporun 15 Mart 1920'de ilgili birime arz edilmesinin üzerinden bir gün geçtikten sonra, İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından resmî olarak işgal edilmiş olması düşündürücüdür. Halbuki raporda İstanbul'u işgal³³ etmenin

30 Çavdar, a.g.e., s.80-83. 1919'da Osmanlı devleti toprakları içerisinde bine yakın otomobil olduğu tahmin edilmekle birlikte bu sayının ancak iki yüzü İstanbul dışındaydı. İzmir dışında Anadolu'da ki otomobil sayısı yüz civarındadır. Çavdar, a.g.e., s.83.

31 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

32 Kocatürk, a.g.e., s.140; Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, Yay. Haz.: Abdullah Özkan, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.41. Millî Mücadele karşıtı İstanbul basınında yer alan Alemdar Gazetesi'nden Refi Cevat (Ulunay), bu meclis milletini temsil etmiyor. O, Mustafa Kemal'in emirlerini yerine getirmekten başka bir şey yapamaz diye yazmıştır. Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.269. İstanbul basınında da dahi Anadolu'nun İstanbul'a hâkim olduğu dile getirilmeye başlanmıştır.

33 İstanbul'un resmî olarak işgali hakkında, 28 Şubat 1920 tarihli İtilaf devletleri Yüksek Komiserlerine talimat tasarılarında, İstanbul'da hükümet binalarının işgal edileceği, sadrazam ve bazı nazırların tutuklanmalarının düşünüldüğü ifade edilmiştir. 29 Şubat 1920'de De Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen çok gizli telgrafta, direnişi kırmak için İstanbul Hükümeti nezdinde boş yere teşebbüste bulunmak yerine İstanbul'u doğrudan işgal edilmesi gerektiği yönünde bir ifade kullanılmıştır. 2 Mart 1920'de De Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen telgrafta İstanbul'u işgal etme fikrinin General Milne tarafından benimsendiği, 3 Mart 1920'de Türklerin barış antlaşmasına karşı direnmesinden dolayı Türklere barış şartlarının kabul ettirilebilmesi için İstanbul'un işgaliyle milliyetçi liderlerin tutuklanmalarının gerekli sayıldığı Londra Konferansı'ndaki kâtibin kaleme aldığı tutanakta yer almıştır. 5 Mart 1920'de Londra Konferansı'ndaki kâtibin kaleme aldığı bir başka tutanakta, İstanbul'un işgal edilmesi gerektiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın azlettilmesi gerektiği belirtilmiştir. 6 Mart 1920'de Lord Curzon'dan De Robeck'e gönderilen telgrafta, barış şartlarının kabul edilmemesi durumunda İstanbul'un işgal edileceği bildirilmiştir.

Anadolu'da askerî bir etki oluşturmayacağı ve millî mücadelenin Anadolu'da sürdürülmesine engel teşkil etmeyeceğine dikkat çekilmiştir. Raporun diğer bölümlerinde de bahsi geçen İstanbul'un resmî olarak işgal edilmesinin fayda-zarar etkisi bağlamında düşünüldüğü ve tedirgin edici bir gerilim oluşturduğu görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde İtilaf devletleri tarafından İstanbul'un işgal edilmesinin Anadolu'da askerî bir engel oluşturmayacağı vurgulanırken aslında İstanbul'un resmî olarak işgalinin Büyük Britanya'ya fayda sağlamaktan ziyade zararlı bir girişim olacağı ima edilmiştir.

Büyük Britanya siyaseti ise "İstanbul'un işgali" konusuna istihbarat raporunun belirttiği değerlendirmelerden farklı bakmaktadır. Lord Curzon, 16 Şubat 1920'de İstanbul'u boşaltmak için Mustafa Kemal'in adamlarını neden olarak ileri sürebiliriz³⁴ sözlerini sarf ederken İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesinin nedenselini de ortaya koymaktaydı. Lord Curzon ve Lloyd George, 10 Mart 1920'de yaptıkları toplantıda İstanbul'un işgal planı şu şekilde planlamışlardır.

1- İstanbul resmen işgal edilecek ve buna bahane olarak Türkiye'deki azınlıklara kötü davranıldığı ileri sürülecek. 2- Türklere sulh şartlarını kabul ettirirken çıkacak ayaklanmalara karşı koymak için İstanbul'daki milliyetçi liderler teokif edilecek. İstanbul hükümetine 24 saat süre verip Mustafa Kemal'i ve bütün kuvvetlerinin dağıtılması istenecek. Aksi halde Yunanların bu işi yapacağı söylenecek... Biz bir taraftan Mustafa Kemal'e bir mektup gönderelim, diğer taraftan da Yunanlılara fırsat verip Mustafa Kemal'in adamlarını yakalatalım, böylelikle Türklerin prestijini sıfıra indiririz.³⁵

e) Milliyetçi Hareketin Kapsamı; Milliyetçi hareket, Avrupalı güçler tarafından devamlı işgal korkusu ya da İzmir, Trakya ve Kilikya'da olduğu gibi Ermeni veya Avrupalı askerî birliklerin baskıcı eylemlerinden şüphe duyulması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Karşı koymalar, işgal edilen bölgenin derinliğiyle artacaktır.³⁶

14-16 Şubat 1920'de Londra Konferansı'nda Büyük Britanya adına Lloyd George İzmir hakkında görüşlerini şöyle özetlemektedir: *Türkleri yatıştırarak için İzmir üstündeki isteklerini kabul etmiş görünelim. Yunanlılar daha fazla asker çıkartsınlar, sonra Türk isteklerin kabulden vazgeçeriz. İzmir'e bir Türk bayrağı asarak Türk varlığını kabul etmiş görünelim, diyorlar... Venizelos, Türk bayrağı şehrin dışına asılmış Girit'te de Türk bayrağı adanın dışında bir kayalıkta asılmış diyor.*³⁷ Politik istihbaratta olduğu kadar toplumsal istihbaratta da tarihsel yaklaşım önemlidir.³⁸ Politik istihbarat açısından belge odak noktası olarak ele aldığı milliyetçi hareketin güçlenmesini, tarihi açıdan Avrupalı büyük devletlerin

10 Mart 1920'de Lord Curzon'dan De Robeck'e gönderilen telgrafta, İstanbul işgalinde parlamentonun feshedilmemesi, sivil idareye el konulmaması, millî liderlerin tutuklanması gerektiği bildirilmiştir. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.410-414,429-440, 443-444.

34 Ulubelen, *a.g.e.*, s.217.

35 Ulubelen, *a.g.e.*, s.222-223.

36 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

37 Ulubelen, *a.g.e.*, s.217.

38 Özdağ, *a.g.e.*, s.134.

ve dönemin amansız düşman figürü Yunan ve Ermenilerin Anadolu'yu işgal etme korkusu üzerine temellendirmiştir. İlgili dayanak, tarihsel olduğu kadar sosyolojik bir çıkarımdır ve millî kuvvetlerin ortaya çıkışıyla ilgili gerçekçi bir tespitte bulunmuştur. Halkın İzmir ve Trakya'da Yunan işgaline, Adana bölgesinde Fransız ordusu içerisinde bulunan Ermeni lejyonlarına karşı halkın duyduğu endişe ve baskıcı durum karşısında Kuvayımillîye'nin oluştuğuna vurgu yapılırken işgallerin genişlemesiyle mücadelenin hız ve güç kazanacağı değerlendirmesinde bulunulmuştur. Büyük Britanya'nın Anadolu'nun işgal edilmesinde vekalet verdiği Yunanistan ve Fransa'nın işgal politikalarına dikkat çekici bir eleştiri vardır. Son iki yüzyıldır "azınlık düşman" haline getirilmiş Rum ve Ermenilerin Anadolu'da işgalci sıfatıyla ortaya çıkışı ve aşırılıkları, Türklerin üzerindeki ölü toprağının atılmasına neden olabileceği üzerine toplumsal bir değerlendirme yapılmıştır.

Raporun ilerleyen bölümlerinde "Komşu Halklar" başlığı altında Araplar, Kürtler ve bölgedeki diğer milliyetler hakkında çarpıcı bilgiler verilmektedir. Şöyle ki;

f) Komşu Halklar; Araplar- Araplar genellikle kendi dindaşları olan Türklere sempati duyarlar. Şam Hükümeti, milliyetçilerle temas içerisinde ve Arap yetkililer Pan-İslamcı fikirlere sempati beslemektedir ancak çok sayıda Arap'ın Kilikya, Suriye ve Fırat için bile olsa kendi ülkeleri dışında herhangi bir harekete katılması pek olası görünmüyor. Arap stratejisi, Türkiye'nin parçalanmasından yararlanmayı hesap eden ve kendi çıkarına yönelik eşzamanlı bir oyalama biçiminde tezahür edecektir.

Kürtler; Kürdistan'da algı bölünmüş durumdadır. Türklerin, Kürtlerle ilgilendiğine şüphe yok. İkinci olarak halifelîğe saygı duyulabilir ama bağımsız bir Kürdistan isteyen güçlü bir parti var. Kürdistan'ı Fransa ile İngiltere arasında bölmeye yönelik herhangi bir karar, bu partiyi Türk yanlısı bir partinin kollarına atabilir. Ancak Kürtlerin kendi bölgeleri dışında harekete geçmeye hazır oldukları düşünülmemekte ve esas olarak Türklerin bağımsızlığını arzuladıkları söylenmektedir.

Azerbaycan, Sovyetlerle ve kararlı biçimde Türklerle flört etmektedirler. Şiiler, Tatarlarla da dindaşırlar ve Rusya'dan bağımsızlıklarını ilk etapta Türkiye'nin yardımına borçlu olduklarından Türkiye'nin tarafındadırlar. Bununla birlikte şimdi Azeriler, transit geçiş için iyi niyetleri olan Gürcistan ile iyi ilişkiler içindeler ve onlara bağımlıdır. Ermenilerle arasında kronik husumetlere rağmen Ermenistan ile samimi bir antlaşmaya varmak için girişimlerde bulunuyorlar. Bununla birlikte Azerbaycan'ın fiili (de facto) olarak Majesteleri tarafından tanınması iyi oldu ve eğer önerilmiş Müttefik teçhizat ve silah desteği makul bir biçimde düzenlenirse Azerbaycan'ın doğrudan Türklere yardım etmesi şu an için pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Tatarların daima Ermeni uzlaşmazlığı yüzünden Erivan Ermeni birliklerini Türklerden uzak tutmak için hesaplanan bir oyalama sağladığı kabul edilebilir.³⁹

39 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

Raporda, yakın coğrafya temelinde Müslüman ve etnik köken üzerinden Arapların, Kürtlerin, Azerilerin ve Tatarların, Anadolu'da gelişen millî mücadeleye karşı izleyecekleri politikalar değerlendirilmiştir. Arap politikasının, Türkiye'nin parçalanması yönünde olduğu Panislamist fikriyata bağlı olarak Türklere yakınlık gösterilse dahi kendi sınırları dışındaki coğrafyayla ilgilenme niyetlerinin olmaması nedeniyle Arapların Anadolu'daki gelişmelere kayıtsız kalacağı açık biçimde belirtilmiştir. 1916'da başlayan Arap isyanı çerçevesinde Türk-Arap ilişkilerinin bozulduğu muhakkaktı ancak 1919-1920'de Suriye'de yeni gelişmeler gündem olmuştur. Faysal,⁴⁰ Suriye'de krallığını ilân etmek ve Fransa himayesine karşı Arap bağımsızlığı güç kazanırken Arap çıkarlarının Anadolu'da gelişen Türk milliyetçiliğine karşı bir sempati göstermesi normaldi.⁴¹ Ancak Türk-Arap milliyetçiliğinin yakınlaşması sadece Batı sömürgeciliğine karşı birlikte hareket etmekten ibaretti. Türk-Arap yakınlaşması İngiliz istihbaratının gözünden kaçmamıştır. 14 Ocak 1920'de haftalık İngiliz istihbarat özetinde, Osmanlı Harbiye Nezaretî'nin eski Osmanlı Arap vilayetleri olan Hindistan, Afganistan ve Azerbaycan'da milliyetçi ve Pan-İslami entrikalar doğrultusunda çalıştığını, Osmanlı Harbiye Nezaretî tarafından yönlendirilen bir heyetin Necid hükümdarı İbn Suud ve İbn Reşit'in de dâhil olduğu varsayılan bir grup şeyhlerle temas halinde kalması talimatı verildiği belirtilmiştir.⁴² Millî mücadele içerisinde de Türk-Arap yakınlaşmasına karşı olan görüşler de vardı. 22 Şubat 1920'de Kazım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta Suriye Araplarıyla işbirliği yapılmasına karşı olduğunu ve Sivas Kongresi'yle Misak-ı Milli'nin⁴³ belirlendiğine dikkat çekmiştir.⁴⁴ Doğal olarak istihbarat belgesi, pragmatist olarak Arap stratejisinin Anadolu'nun parçalanmasından yana bir eğilim gösterebileceği üzerine yoğunlaşmış bir çıkarım sunmuştur. İngiliz mandası altında olan Filistin'de Nisan 1920'de başlayan Arap-Yahudi çatışması ve İngiliz karşıtı isyanlar, Arap coğrafyasında İngilizlerin manda yetkisini sorgulatmaya başlatmıştır.⁴⁵

Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa'nın Kuvayımilliye'yi destekleyen basının dikkate alınması gereken konular üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i

40 Birinci Dünya Savaşı sonrası Araplara verilen sözler öncelikle Büyük Britanya tarafından yerine getirilmezken siyasi olarak Suriye Fransız Mandasına, Irak Büyük Britanya Mandasına bırakılmıştır. Bu durum radikal Arap milliyetçilerinin hem Faysal'a hem de Fransa ve İngiltere'ye karşı tavrı almalarında rol oynamıştır. M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.149-162. 18-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda *Mezopotamya ve Filistin, İngiliz, Suriye ise Fransız mandasına girecektir*. Ulubelen, *a.g.e.*, s.227.

41 *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.200-202; Kılınçkaya, *a.g.e.*, s.102-200.

42 MacFie, *a.g.m.*, s.6-7.

43 Kocatürk, *a.g.e.*, s.194,205. 12 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi açılmış, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli mecliste kabul edilmiş, 17 Şubat 1920'de tüm yabancı parlamento ve basına duyurulması kararı alınmıştır. Kocatürk, *a.g.e.*, s.194.

44 *Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.269.

45 Seen Mcmeekin, *The Berlin-Baghdad Express*, Harvard University Press, Cambridge, 2010, s.356; Mısır, İrlanda ve Kürtlerde İngilizlere karşı isyan halindeydi. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, s.757.

Hukuk teşkilatlarına yazdığı telgrafta, İslam âlemi hakkında yapılan yayınlarda Turanizm ve Panislamizm propagandasından sakınılması gerektiği Asya'daki hareketlerin Müslüman milletler tarafından kendi sınırları içerisinde bağımsızlığına kavuşmayı arzu eden bir hareket olduğu, Avrupa emperyalizmine karşı hücum etmek gerektiği ve millî mücadelenin sıkı ve samimi bir biçimde varlığını korumayı sürdürme azmini göstermesi istenmiştir.⁴⁶ İlgili telgraf, İslam toplumundaki bağımsızlık hareketlerinin her toplum için millî bir dava olarak algılanması gerektiğini savunmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın o dönemde diplomatik strateji ve görüşünü yansıtmaya açısından önemlidir.

Rapor, Kürtlerin tıpkı Araplar gibi bağımsız olma inancının aşılması sebebiyle güçlü bir Kürt politikası etrafında biçimlenmeye başladığı bilgisine yer vermiştir ancak Fransa ve Büyük Britanya'nın Kürtlere vaat ettiği bölgeyi paylaşması durumunda Kürtlerin Türk milliyetçileriyle birlikte hareket edebilecekleri uyarısı yapılmıştır. Mevcut durumda Kürtlerin, Türk bağımsızlık mücadelesini destekledikleri bilgisine yer vermiştir. 9 Aralık 1919'da Amiral F. De Robeck'in Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta, Mr. Hohler'in Kürt meselesi hakkında Kürt lider Şeyh Sait Abdülkadir Paşa'yla görüşüğünü ve Kürtlerin tüm ümitlerini İngilizlere bağladığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe tehlikeli olduğunu ve İngiliz kuvvetlerinin Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her türlü parayı ödemeye razı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 26 Aralık 1919'da Türk meselesi hakkında Büyük Britanya'da toplanan üçüncü toplantıda, Türklerin İngiliz ve Fransız kontrolüne alınmış bölgede olacağı, Kürdistan'da hiçbir şekilde Türk nüfus bırakılmayacağı, bir tek Kürt devleti mi yoksa birçok küçük Kürt devleti mi kurulacağını düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷ E. Ulubelen çalışmasında 16 Şubat 1920'de Londra Konferansında yer alan Lloyd George'un katıldığını belirtmiş ve *İngiltere Kürt devleti kurmak istedikleri bölgede çok fazla maden olduğundan eminler* ifadesine yer vermiştir.⁴⁸ F. De Robeck, 2 Mart 1920'de Ryan'ın muhtirasını L. Curzon'a telgrafla göndermiş *Kürt lider Seyyit Abdulkadir, 21 Şubat'ta beni görmeye geldi. Kürtlerin, Ermeni hakimiyeti altına sokulmamasını istedi. Abdulkadir Halifelğe kalben bağlı olduğundan, Türk bayrağı altında bir Kürt özerkliği onaylıyor. Şerif Paşa da Kürtlerin bölünmesini istemiyor ve Türklere yaklaşıyor* ifadesini kullanmıştır.⁴⁹ Nisan 1919'dan beri Irak'ta Kürt aşiretlerin Büyük Britanya'ya karşı ayaklanmalar çıkardığı bilinmekle birlikte İngiltere'nin Sevr Antlaşması'ndan sonra Kürtlere vaat ettiği

46 Kocatürk, a.g.e., s.203.

47 Meram, a.g.e., s.231-232; Bilâl N. Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınevi, 2007, Ankara, s.570. 1919'da Londra'da yapılan bu toplantıda Kürtlere misilleme yapılmayacağı, İran toprak bütünlüğüne bağlı Birleşik Kürdistan kurulmasına onay verilmemesi, oluşacak alanda doğrudan İngiliz Mandası kurmak, Musul-Bağdat-Basra'dan Kürtleri arındırmak ve bölgede bir daha Türk nüfusun barınmasını engellemek olmuştur. Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, Dipnot Yayınları, 2011, Ankara, s.17.

48 Ulubelen, a.g.e., s.217.

49 Şimşir, *Kürtçülük*, s.571.

toprak politikalarında aleyhte bir yön değişimine uğramıştır.⁵⁰ Mesut Yeğen, İngiltere'nin Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun doğusunda İngiltere başlısı bir Kürdistan mı Ermenistan mı ya da her iki unsurdan oluşan bir devlet mi kuracağı noktasında belirli bir politikasının olmadığını ifade eder.⁵¹

Büyük Britanya'nın kararsız tutumu, bölge için örtük bir politik düalizm ortaya çıkarmakla birlikte Ortadoğu için sergilediği ikircikli siyaset, Araplar için de geçerlidir. İngiltere'nin 1916'da Araplara verdiği bağımsızlık sözlerini savaş sonrası yerine getirmemesi ya da sürüncemede bırakması, Arapların İngiliz karşıtlığı biçiminde muhalefete ve isyanlara neden olmuştur. İngiliz ajan Lawrence, 1920'de Sunday Times Gazetesine verdiği demeçte Irak'ta kurdukları İngiliz yönetiminin Türk sisteminden daha kötü olduğu ve her yıl binlerce insanın İngilizler tarafından öldürüldüğünü itiraf etmiştir.⁵² Raporun yazıldığı günlerde bölgede İngiliz aleyhtarlığı biçiminde ortaya çıkan isyanların Büyük Britanya'yı zor durumda bıraktığı çok açıktır. İngiliz hakimiyeti gerek Filistin'de gerekse Suriye ve Irak'ta meşruluğunu halk nezdinde kaybederken isyanlar, İngilizlere karşı güçlü muhalefetin işareti biçiminde somutlaşmıştır.

Diğer yandan raporda Kafkasya'nın kaotik, birbirinin içine geçmiş politik problemlerine dikkat çekilmiş ve Anadolu'daki mücadeleye etkisinin olup olmayacağı analiz edilmiştir. Ruslara karşı Türkiye tarafından destek görerek bağımsız olan Azerbaycan'ın ahta vefa düşüncesiyle Türkiye'nin bağımsızlığına destek verebileceği ifade edilirken gerek Azerbaycan'ın bağımsızlığının Büyük Britanya tarafından tanınmış olması gerekse Ermenistan ile problemleri ve teçhizat yetersizliği nedeniyle Anadolu'da ortaya çıkan mücadeleye destek veremeyeceği belirtilmiştir. Büyük Britanya'nın Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanınmasıyla isabetli bir politika izlediği dolayısıyla Azerbaycan'ın Anadolu'ya yardım etmesinin şüpheli olduğu değerlendirilirken Azerbaycan'a yönelik beklenti ve Anadolu'ya neden yardım edemeyeceği ifade edilmiştir. Gürcistan'ın stratejik konumuna vurgu yapılarak Azerbaycan'ın Gürcülerle iyi ilişkiler geliştirmeye devam ettiği ve Gürcistan'ın coğrafi olarak Türkiye-Azerbaycan arasında tampon devlet olduğuna dikkat çekilmiştir. Tatarların, Kafkasya'da Erivan Ermenileriyle mücadelesi ise Türklerin bölgedeki oyalama stratejisi olarak değerlendirilmiştir.

Aralık 1919'da Binbaşı Hay İstanbul'dan Londra Askerî İstihbarat Direktörüne, İstanbul Genelkurmay İstihbaratının yakın zamanda Osmanlı başkentindeki "küçük bir insan grubu içerisine" Sovyet Hükümeti adına Mustafa Kemal ve diğer milliyetçi liderlerle temas kurmak amacıyla bir ajan yerleştirmeyi başardığını bildirmiştir. Grubun bir elçisi olarak başka bir gönüllü

50 *Türk Dış Politikası*, s.203. Sina Akşin; İngilizler, Kürtleri benimsediğine göre İngilizlerin niyeti, Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermenistan'ın himaye edilmesiydi diye belirtmiştir. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, s.755.

51 Yeğen, *a.g.e.*, s.15-17.

52 Mcmeekin, *a.g.e.*, s.299

eşliğinde iç bölgelere gönüllü olarak giden ajanın, 61'inci Tümen Komutanı Kazım (İnanç) Paşa ile tanıştığı Balıkesir'e kadar seyahat etmeyi başardığı bildirilmiştir. Kazım Paşa'yla görüşmede kendisinin de Bolşevik davasına sempati duyduğunu ve komünistlerle çalışmak istediğini ancak Bolşevik propagandasının ters tepebileceği ve Türk halkının olumlu yanıt vermeyeceğine inandığını açıklamıştır. Kazım Paşa, *Türkiye'de başarılı propaganda ancak ulusal ve dini zeminde yürütülebilirdi* ifadesine yer vermiştir. Ajanın raporuna göre Kazım Paşa'nın personeli o sırada Rusya'nın ayrılıkçı "cumhuriyetlerle" (ne Azerbaycan ne de Gürcistan ile) temas halinde değildi ancak Mustafa Kemal'in her iki devletle de temas kurduğu söylenmiştir.⁵³

Konu dış politika bağlamında yorumlanırken Anadolu'nu yakın çevre coğrafyasına ait sahanın durum muhakemesi incelenirken dost/düşman ve tarafsızları kapsayan bir değerlendirme yapılmıştır. Türkiye'nin Kafkasya'da hâlâ etkinliğini koruduğu ancak Kafkasya'nın kendi iç problemlerinden faydalanılarak Türkiye aleyhine değişebilecek bir zemine sahip olduğuna vurgulanmıştır. Bununla birlikte millî mücadelenin gerek iç gerekse yakın coğrafyadaki ülkelerden destek alıp alamayacağı dini ve etnik temel düzleminde analiz edilmiş, etnik ve dini bakımdan yakın doğu coğrafyasından destek göremeyeceği ima edilmiştir. Ayrıca raporda Sovyet Rusya ya da İran'ın Anadolu'da gelişen millî mücadeleye destek verip vermeyeceğiyle ilgili bir bilgi verilmemiştir. Oysa Sovyet Rusya-TBMM yakınlaşmasıyla ilgili tedirginlik duyan İngiliz istihbaratı, Sovyet Rusya'yla millî mücadelecilerin görüşmelerinden haberdardır. İngiltere Harp Bakanlığı'nın İstanbul karargâhına 9 Şubat 1920 gönderdiği şifreli telgrafında, Fransız kaynaklarına dayandırılan istihbaratta Enver Paşa ve Bolşevik etkisindeki aşırı kimselerin Mustafa Kemal Paşa'yı tasfiye etmek istedikleri belirtilmiştir. 14 Şubat 1920'de İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck'in İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta ise Ankara'da milliyetçi karargâhı ziyaret eden bir Müslüman ajanın verdiği bilgilere göre, Bolşeviklerin milliyetçilere silah vermeyi teklif ettikleri ama teklifin kabul edilmediği istihbaratı bildirilmiştir. 18 Şubat 1920 tarihli İstanbul'daki İngiliz Genel Karargâhından Büyük Britanya Harp Bakanlığı'na gönderilen gizli telgrafta, Bolşevik ve Almanlardan para gelmediği, milliyetçilerin Bolşevik eğilimli olmadığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı olmadığı bildirilmiştir.⁵⁴

53 MacFie, a.g.m., s.6.

54 Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.368-369,375-379. İngiliz istihbarat belgesine göre Ağustos 1920'de "iyi eğitilmiş ve zeki" bir Türk beyefendisi olan ajan, Anadolu'daki ulusal hareketin iki ana gruba ayrıldığını açıklamıştır. Eyüp Sabri liderliğindeki İttihatçı bir grubun etkili bir Bolşevik yardımı elde etmek için gerekli olduğuna inandığı tüm sonuçlarıyla birlikte Bolşevizm'i benimsemek gerektiğini söylediği ve Bolşevik yardımından amaçları için yararlanmak istediklerini ancak Bolşevik sistemini benimsemek istemeyen Mustafa Kemal liderliğindeki "gerçek" milliyetçi grupla karşı karşıya geldiklerini belirtmiştir. TBMM'de yaklaşık yüz milletvekili, Bolşevik davasına kazanılmıştı ve sayıları artıyordu. Rusların ve Almanların yardımıyla ulusal hareketin kontrolünü ele geçirmek için her türlü çabayı gösteren "Avrupa'da İslami Bolşevizm'in baş kahramanı" Talat Paşa ile sürekli iletişim

Meclis açıldıktan bir gün sonra 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin ilk gizli oturumunda Suriye, Irak, Azerbaycan, Gürcistan ve Bolşevik Rusya'yla iribat halinde olduklarını asıl olarak millete dayandıklarını ama dış yardımları kabul edebileceklerini ifade ederken *İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılar düşmanımızdır, İstanbul hükümeti ve Padişah'la temas kurmak faydasızdır* ifadesine yer vermiştir.⁵⁵ L.A. MacFie çalışmasında, 16 Mart 1920'e kadar Anadolu'daki olaylarla ilgili bilginin gerek açık kaynak gerekse istihbarat elemanları vasıtasıyla elde edilen istihbaratın yeterli olduğunu ancak Müttefiklerin İstanbul'u işgal etmesi akabinde Anadolu'yla haberleşmenin kesilmesiyle Anadolu hakkında istihbarat ediniminde önemli ölçüde azalma olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁶ İstanbul'un resmî işgaliyle telgraf merkezlerinin önemli bir kısmı işgal kuvvetlerinin eline geçmiş ve Aralık 1920'e kadar telgrafın Türkler tarafından işletimi engellenmiştir.⁵⁷ M. Kemal Paşa'nın açıklaması ve MacFie'nin tespitlerinden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa, taktiksel bir hamleyle yakın gelecekte etkilerinin görüleceği yeni bir dış politika çerçevesi belirlemiş ve Büyük Britanya'nın Anadolu'yla ilgili politikalarını dolayısıyla istihbarat belgesinin öngörülerini de boşa çıkarmıştır. Bilhassa Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un işgaliyle birlikte İstanbul-Anadolu arasında ulaşım ve haberleşme iribatını kesmesi ve ilgili araç-gereçleri millî mücadelenin kontrolü altına alması işgallere karşı kritik bir hamle olmuştur.

1.B. Raporda Yer Alan Sosyo-Psikolojik Değerlendirmeler

2. Psikolojik ve Duygusal

a) *İstanbul'un İslam düşüncesinde ne kadar mühim olduğunu tespit etmek kolay değildir. Unutulmamalıdır ki İstanbul'da 200.000 üzerinde Müslüman nüfus, Türk değildir.*

Propaganda ya da başka nedenler yüzünden sorunun Hindistan'da büyük olduğu kesin ve toplumun ileri gelenleri arasında önemli bir Türk unsurun bulunduğu Mısır'da da ağırlıklı unsurdur. Arabistan, Afganistan, Suriye, Mezopotamya (Irak) ve Azerbaycan'da halk kitleleri arasında çok az etkiye sahip olduğu söylenebilir ancak

halinde oldukları, İslam dünyasını Avrupa'ya karşı ayaklandırmak için "Yeşil Ordu" ya da Halk Partisi'nin örgütlediği bu nedenle Mustafa Kemal'in Anadolu'daki konumunun hiçbir şekilde güvenli olmadığı belirtilmiştir. MacFie, a.g.m., s.1.

55 Sarıhan, a.g.e., s.4.

56 MacFie, a.g.m., s.1-2.

57 TBMM'nin açılmasını müteakip Ankara merkezli millî iletişimin de temeli atılmış, *Türk Posta ve Telgraf İdaresi* 12 Mayıs 1920'de resmen kurulmuştur. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında en önemli görevlerden birisini üzerine alan telgrafçılar, böylece telgraf hatları üzerinden millî mücadelenin kazanılmasında etkin bir rol oynamışlardır. Süleyman Tekir, "Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye'de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, (Aralık 2021), s.272-273.

bu sorun, gerektiğinde liderler ve sözcüler tarafından her zaman siyasi bir silah olarak kullanılacaktır.

Ama çok önemli olması beklenen Anadolu ve Kürdistan'da bu durumun gerçekten hayati olup olmadığı şüpheli görünüyor. Kısacası dış politikada bir araya gelme çağrısı, propaganda ve paravan aracı olarak faydalıdır. Ancak Türkleri Araplardan koparmakla tehdit eden bir Hıristiyan bıçağının Kilikya'ya sokulmasının hemen yerel sonuçları görülürken Türk milliyetçilerinin gözünde Yunanlıların İzmir'deki varlığının ve Ermenistan'ın yaratılması tehdidinin daha büyük görünüp görünmediği şüphelidir.

b) Başka bir meselede, Japonya'nın başarısı nedeniyle son on beş yılda Asya'da ki halk hareketlerinin doğasını etkileyen büyük değişimdir. Geçmişte doğuyu harekete geçirene şey hep din olmuştur. Şimdi iletişimin gelişmesi ve daha sık ilişki kurulması nedeniyle Avrupalılara ve onların yöntemlerine aşinalık kaçınılmaz olarak küçümsemeyi ya da en azından pratik bir bakış açısını ortaya çıkardı. Doğulu ister kendine inansın ister Avrupalıya daha az inansın, geleceğin egemen faktörünün milliyetçilik olduğu ortaya çıkacaktır. Kıpti ve Müslümanların şiddetle mücadele ettiği Mısır'da Hinduların Müslümanlarla ortak bir konuya meylettği Hindistan'da ve Siyonist karşıtlarının Yahudilere karşı Hıristiyan ve Arapları birleştirdiği Filistin'de görüldüğü gibi uluslararası kışkırtıcı bu etmeni hızlı bir şekilde manipüle ediyor.

Arap ayaklanması dini değil milliyetçi elementler içeriyordu ve Halifenin birliklerine karşı yapıldı. 1908 Genç Türk Devrimi ve 1906 Fars Hareketi de milliyetçi nitelikteydi.

Türkiye'deki mevcut hareket kesinlikle milliyetçidir ve dini değildir. Dini ve yarı dini etkenlerin ağırlığı azalıp, milliyetçiliğin gücü nispetinde toprak sorunlarının ağırlığı artacak olmasına rağmen din, her zaman milliyetçiliğin manivelası olmayı sürdürecektir. Bu yüzden Türk Milliyetçileri henüz Trakya'da ki konumlarını terk etmediler ve bu amaca hizmet eden biçimde Edirne'nin dini dernekleriyle iletişim halindedirler. Hilafet sorununun manipülasyonu hakkında yorum yapmaya bile gerek yoktur.⁵⁸

Psikolojik ve duygusal başlığı, toplumsal açıdan iki madde kapsamında değerlendirilmiştir. İlk olarak "İstanbul'un İslam fikriyatında ki yeri ve önemi" temelinde ileri sürülen argümanda Müslüman dünyasında ki önemi, temel problematik alanı olarak belirlenirken ilgili önemin bilinmezliği çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Böyle bir sorunun ilgili istihbarat belgesinde ele alınma maksadı ise Büyük Britanya'da İstanbul'un İtilaf devletler tarafından sürdürülen fiili işgalinin resmî bir işgale dönüşmesinin gerekliliği üzerine tartışmaların önem kazanmış olmasıdır. Bu analizin temel gerekçesi ise ilgili istihbarat belgesinin yazılmasından bir gün sonra İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesidir. İstanbul'un bir günde işgal kararının alınmadığı

58 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

düşüncesinden hareketle öncesinde istihbarat belgeleri ve iç/dış siyaset bağlamında işgalin politik tartışmalarda yer aldığıdır. Aslında ilgili belgede de İstanbul'un işgalinin Büyük Britanya açısından olabilecek mahsurları ve güçlü tarafları diplomatik bir açıdan incelenmiş, *Askerî Kontrol ve Organizasyon* başlığı altında işgal edilmesinin Anadolu'da bir tesir meydana getirmeyeceği hususu dile getirilmiştir.

İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Tom Hohler, Kasım 1919'da İstanbul'un durumu hakkında De Robeck'in de katıldığı bir muhtıra hazırladı. T. Hohler, *Türklere savaşta yenilmiş olduklarını hatırlatmak ve diğer Müslümanlara da İngiliz hükümetine karşı durmanın ne denli tehlikeli olduğunu anlatmak için Türkleri İstanbul'dan çıkarmak gerekiyordu. İstanbul, uluslararası bir komisyonun yönetimi altına girmeliydi* ifadesine yer vermiştir.⁵⁹ Büyük Britanya başbakanı Lord Curzon 4 Ocak 1920'de *İstanbul Türklerden tamamen alınmalı, bir veba tohumu olan harplerin yaratıcısı, komşuları için bir küfür olan Türkler Avrupa'dan silinmelidir*⁶⁰ diye ifade ederken siyasi karar mekanizmasının en tepesinden Türklere karşı kinini en açık biçimde dışavurumunu sergilemiştir. 14 Şubat 1920'de Londra Konferansında Büyük Britanya'nın özelde Lloyd George'un İstanbul hakkında görüşünü Erol Ulubelen İngiliz arşiv kayıtlarına göre şöyle aktarmıştır; *Fransızlar, İstanbul'un Türklere kalmasını istiyorlar ve İstanbul halkının % 80'i Türk'tür diyorlar. Lloyd George ise nüfusun % 40'ünün Türk olduğunu ileri sürüyor. Bu nedenle Türkler İstanbul'dan çıkartılmalı diyor. Lloyd George'a göre Türkler yüzlerce yıl Avrupa'da kaldılar ve Avrupa'daki bütün belaların nedeni oldular. İstanbul Türk değildir, Yunandır. Türkler oradan atılmalıdır. İtalyan delegesine göre: Türkler İstanbul'dan çıkartılırsa bütün İslam dünyası ayaklanır. Boğazları 30.000 askerle işgal edelim, boğazlar işgal edilirse Türkler merhametimize kalır.*⁶¹ Kurtuluş Savaşı günlerinde İstanbul'da 560.000⁶² Müslümanın olduğu dikkate alındığında etnik açıdan Türk olmayan 200.000 Müslümanın yaşıyor olması İstanbul'un İslam

59 Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, s.762-763.

60 Meram, *a.g.e.*, s.232.

61 Ulubelen, *a.g.e.*, s.214-215.

62 Osmanlı devletinin son nüfus sayımı olan 1914 nüfus sayımına göre İstanbul nüfusu 901.192 kişi olup 560.434'ü Müslüman, 205.752'i Rum, 82.880 Ermeni ve 52.126'ı Yahudi'dir. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 Cilt I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s.607; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.356. İstanbul şehir nüfusuna ait bu rakamlar, Şubat 1919'da konferansa hazırlık açısından Osmanlı Hükümeti'nin İtilaf devletlerine bildirdiği muhtırada yer alan bilgilerden derlenmiştir. İstanbul'un nüfusunun o günlerde 823.041 olup 580.483'ü Müslüman, 242.559'u Rum ve Ermeni nüfustan meydana gelmektedir. İstanbul'dan ayrı Doğu Trakya'da 631.094 kişi yaşamaktadır. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6'nci Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s.30. Tevfik Çavdar, Osmanlı Hükümeti'nin 14 Nisan 1919'da nüfus tahmini ifadelerine yer verdiği eserinde *Misak-ı Milli Sınırları İçerisindeki Nüfusun İllere Göre Dağılımı* tablosunda toplam nüfus, 14.118.968 iken İstanbul nüfusu 1.300.000 olarak verilmiştir. Çavdar, *a.g.e.*, s.16. The Statesman's Year-Book ise İstanbul nüfusunun 1.203.000 olarak vermiştir. *The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1922*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1922, s.1383.

dünyasındaki yeri ve önemini açıklar niteliktedir. Rapor da belirtilmemiş olsa da İstanbul'un resmî açıdan işgalini geciktiren en önemli nedenlerden birisi işgal edilmesi durumunda Büyük Britanya'nın en önemli sömürgesi olan Hindistan'ın yapısal gerilimlere açık bir konuma sahip olmasıdır. İstanbul'un Hint Müslümanları için önemi, İslam Halifesi olan padişahın başkentte yaşıyor olmasıdır. Büyük Britanya'nın en önemli sömürgesi olan Hindistan'da önemli bir nüfusa sahip Hintli Müslümanların (günümüzde Pakistan) İngiltere'nin de içinde bulunduğu işgalci güçlerin İstanbul'u işgal etmesine göstereceği tepki, Büyük Britanya için önemlidir. İstanbul işgali konusunun rapor içerisinde ele alınma nedeni ise Hintli Müslümanların misilleme yapma olasılığının Büyük Britanya'nın malî, siyasi ve askerî prestijine vereceği zararın hesaplanamaz oluşudur.⁶³

Diğer yandan İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi durumunda Arabistan, Afganistan, Suriye, Irak ve Azerbaycan toplumlarında bir etkiye sahip olmadığı değerlendirilmesi yapılmasının yanı sıra lider ve kanaat önderleri tarafından politikleştirilebileceği belirtilmiştir. Büyük Britanya'nın kontrol ettiği bahsi geçen Müslüman coğrafya da toplum liderlerinin "siyasi bir silah olarak kullanılabilme" ihtimaliyle kastedilenin İstanbul'un işgal edilmesi sonrasında halkın isyan potansiyelinin her zaman var olacağı konusuna vurgu yapılmış olmasıdır. Gerçekten de döneme ait kayıtlar incelendiğinde Hint Müslümanları dışında İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi Müslümanlar arasında çok önemli bir etki meydana getirmemiştir. Rapor, "İstanbul'un işgali meselesiyle" seçenekleri rasyonalize etmeye, çift taraflı caydırıcılık etkisi oluşturmaya ve riski manipüle etmeye dönük bir politika belirlemeye yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

1919'da Ermenilerin isteği, Kafkasya'dan Akdeniz'e kadar uzanan ve Anadolu'nun neredeyse yarısını kapsayan alanda Büyük Ermenistan'ı kurmaktır. Kurulması tasarlanan Büyük Ermenistan toprakları, altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Trabzon) ve Çukurova'yı kapsamaktadır. Paris Barış Konferansı'nda Türk heyetinin sunduğu muhtıradaki Doğu Anadolu'da halkın %80'nin Türk ve Müslümanlardan oluştuğu bilgisi üzerine İtilaf devletleri, Adana ve Urfa, Antep, Maraş, Diyarbakır'ı içine alan bir küçük Ermenistan kurma hayalinin peşine düşmüşlerdir. Ermenistan konusu üzerine İngiliz görüşü ise (Adana konusunda fikir beyan etmemiştir) Ermenistan ile aynı

63 17 Ekim 1919'da Hint Müslümanları, Halife'nin egemenliğini sürdürmesi için ülkede dua ederlerken Gandhi, Hindu-Müslüman dayanışması gereği Hinduların da dua edip oruç tutmalarını istiyordu. The Observer Gazetesinin "Türkiye'nin Paylaşımı", "Hindistan'da Çok Sayıda Müslüman Protestosu" başlıklarıyla verdiği haberde, Hindistan'da Türkiye'nin parçalanmasına yönelik protesto olduğu, Gandhi'nin Hinduları protestoya katılmaya çağırdığı haber yapılmıştır. Hint Müslümanları, İstanbul'un bir Müslüman şehri olduğu ve Türklerde kalması gerektiğini her platformda ifade edilmiştir. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, s.757; Aylin Hacıhanıoğlu, *Milli Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922)*, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.58.

doğrultudadır.⁶⁴ 16 Şubat 1920'de Londra Konferansı'nda Büyük Britanya Ermenistan ile görüşünü şu şekilde özetlemiştir. *Ermenistan'a 6 ilden başka Trabzon ve Adana'da verilmelidir. Amerika, Ermenistan'a yardım edecektir ve mandası altına almayı kabul ediyor. Fransa ise Adana'yı kendisi için istiyor. Trabzon'da bir tane bile Ermeni yok, Ermenisiz bir Ermenistan biraz gülünç olmuyor mu?* deniliyor ve aynı konferansta Lord Curzon, Erzincan'ın da Ermenilere verilmesini, Karadeniz'de de bir Lazistan kurup Ermenilerin mandasına vermek istiyor, bu teklif diğer delegeler tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁵

Rapor, İstanbul'un işgalinin Anadolu ve Kürdistan'da etkisinin bilinmezliğini ifade etmiştir. Bir itirafname ibaresi olan ilgili maddenin son paragrafında ise Anadolu'nun güneyinde Türk-Arap irtibatının kesilmesi amacıyla uygulamaya konulan Ermeni devleti oluşturma çabasına dönük işgale karşı, Türk milleti tarafından hemen tepki gördüğünün belirtilmesidir. Raporla Anadolu'nun güneyinde kurulma ihtimali olan Ermenistan tehdidi mi yoksa İzmir'in Yunan işgaliyle Yunan varlığı mı daha tehlikeli olup olmadığı konusunda Türk milliyetçilerinin görüşünün bilinmediği belirtilmiştir. Aslında bu tarz bir değerlendirmenin amacı, Türk milletçilerinin askerî ağırlık merkezini hangi tehdit unsuruna karşı yönlendireceği sorusunun cevabını bulmaya yöneliktir. Anadolu'da eş zamanlı işgallerin yapılma maksadını açıklayan rapor, Anadolu'nun gerek batıdan Yunan ordusuyla gerekse güneyden Ermeni lejyonu destekli Fransız işgallerinin yapılma amacını açıklayıcı mahiyettedir. Bu açıdan analiz edildiğinde İtilaf güçlerinin bölge üzerindeki kontrolünü artırmaya yönelik çalışmaların Türklerin askerî, toplumsal ve politik gücünün dağılmasına yönelik olduğunu işaret etmektedir.

İkinci madde de ise bölge bağlamında dünya konjonktürü içerisinde önemli bir yer bulan milliyetçilik fikrinin ağırlık kazandığı değerlendirilmiştir. Milliyetçilik bakış açısının burada yer verilmesinin nedeni, yukarıda bahsedildiği üzere edinilen istihbaratın doğruluğunu kanıtlamaya yöneliktir. Doğulu bir millet olarak Japonya'nın Batılı Çarlık Rusya'yı 1905'te yenmesi, tüm doğu toplumlarında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Batılı bir devletin yenilmezliği üzerine efsaneleşen algı üzerinden dünyayı yöneten bir batılı devletin yenilmiş olması, ilk önce beyinlerde tabulaşmış "batının yenilmezliği" algısını kırmış sonra da siperlerde yeni zaferlerin müjdecisi olmuştur. Bu nedenle "Japon başarısının", Asyalı toplumlarda halk hareketleriyle ortaya çıkan bağımsızlık taleplerine neden olduğu belirtilmiştir. Tarihsel olarak doğulu toplumları harekete geçirici motivasyonun daima inanç olduğu ancak teknolojinin

64 *Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s.10-12. Ermeni devletinin kurulması hakkında 25 Mart 1920 tarihli raporda, *Ardahan, Batum ve İmer vadisi verilecektir. Ermenistan'ın Kürdistan ve Türkiye'yle olan sınırı şöyledir: Karadeniz'de Yan batı deresinin bir kilometre batısı, Erzurum'da Zelfek dağına kadar olan yer, Güney batıda Hatap dağı, Erzurum ilinin batı sınırı, Karasu, Paluk çayı, Bağır Paşa çayı, Büyük Sultan Su, Aktaş, Masla Deresi, Murat Suyu, Güldere, Bitlis Suyu, vb. olarak tarif edilmiştir. Ulubelen, a.g.e., s.226.*

65 *Ulubelen, a.g.e., s.216-217.*

hızlı ve küresel dolaşımının etkisinde, batılı bir fikir olan milliyetçiliğin ister doğuda yerelleştirilmiş ister batıdan alındığı kabul edilsin geleceğin egemen görüşü olacağına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte Ortadoğu'da milliyetçilik bağlamında meydana gelen gelişmeler örneklendirilmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan Arap isyanının dini niteliğinden daha ziyade milliyetçi öğeler içerdiği ve halifenin ordusuna karşı yapıldığı hatırlatılarak, 1908'de Osmanlı siyasetini ele geçiren İttihat Terakki yönetimi ve 1906'da İran'da Fars Hareketi'nin milliyetçi nitelikte olduğuna dikkat çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ettiği hareketin millî bir hareket olduğu bununla birlikte sınır problemlerine neden olmasına rağmen milliyetçiliğin din öğesiyle desteklendiği, Trakya'daki gelişmeler üzerinden değerlendirilmiştir. Trakya'da milliyetçilerin konumunu koruduğu ve milliyetçilerle dini dernekler arasındaki kuvvetli bağların devam ettiğine dair tespitler belirtilmiştir. Mr. Ryan'ın görüşleri bu açıdan raporu destekler mahiyette ifadelerle yer vermiştir. 25 Aralık 1919'da Mr. Ryan raporunda, *milliyetçiler şimdi iki yol kullanıyor. Milliyetçi ol çünkü İslam'ı kurtaracak yegâne yol odur. İslam'a sadık ol çünkü senin millî varlığını kurtaracak yegâne yol odur... Panislamizm'i ezemeyiz, bu tıpkı batıdaki milliyetçilik gibidir. Bizim şimdiki gayemiz bölmek, arkadaş gibi davranıp kazanmak ve sonra hükmetmek olmalıdır* ifadesine yer vermiştir.⁶⁶

1.C. Raporda Yer Alan Askerî Değerlendirmeler

3. Özellikler

Türkler, özellikle savunma durumunda, bireysel olarak mükemmel savaşçılardır. Düzenli birlikler, oldukça iyi çalışmakla birlikte seyyar ve kendine yetecek kadar iyi düzenlenmiştir.

*Seyyar olmaları onlara önemli bir avantaj sağladığı söylenmesine rağmen milliyetçi çeteler silahlı, az mühimmata sahip ve taşıma araçları olmayan adamlardır. Onlar, esas olarak askerlik yapmış ve daha sonra terhis olmuş askerlerden oluştuğuna inanılmaktadır. Bu nedenle faaliyetleri uygulamada ikmal sağladıkları evlerinden uzaklıkla sınırlı olup makinalı tüfek ve çok az sayıda topları vardır.*⁶⁷

İlgili maddede, ulusal kuvvetlerin zayıf ve güçlü taraflarına dikkat çekilerek mevcut durumu belirtilmiştir. İlk değerlendirme tarihsel ve askerî mahiyette olup Türk askerinin savunma savaşlarında (bilhassa kişisel başarıya vurgu yapılarak) başarılı olduklarına dikkat çekilmiştir. Mondros Mütarekesinin etkisinde silahsızlandırılmış askerî yapının, kendini idame ettirebilecek mahiyette bağımsız bir yetkinliğe sahip olduğu ve gezici bir kuvvete dönüşebilmesini ise

⁶⁶ Meram, a.g.e., s.232-233.

⁶⁷ IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

askerî teşkilatlanma açısından iyi düzenlenmiş olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Savaşçı özelliğini koruyarak kolayca yeni bir askerî organizasyona dönüşebilmesi ve hali hazırda başka bir mahiyette işlevselliğini sürdürdüğü vurgulanmıştır. Millî kuvvetlerin askerlik görevini yapmış eski askerlerden oluşmasının yanı sıra seyyar olmaları bir avantaj olarak değerlendirilse de ağır silahları olmaması bir eksiklik olarak ifade edilmiştir. Ağır silah ve lojistik bakımdan savaşma kapasitesine dikkat çekilen Kuvayimilliyé'nin yerel bölgenin sağladığı ikmal çapıyla özdeş olduğu belirtilmiştir.

4. Milliyetçi ve Birliklere Açık Olan Olası Rotalar

Eldeki mevcut bilgilerle birlikte ele alındığında yukarıda bahsedilen etmenler (milliyetçi çetelerin yerelleşmesi, iletişim eksikliği ve mali sıkıntılar) nedeniyle mevcut kuvvetler ileri sürülen rotaya göre farklılık gösterir.

- a) *Trakya'da ki Rum nüfusa, muhtemelen İstanbul'daki isyanların eşlik ettiği saldırı.*
- b) *İzmir bölgesine Yunan saldırısı.*
- c) *Ermeni saldırısı.*
- d) *Irak saldırısı.*

e) Genel savunma durumu ve bekleme oyunu bu arada Müttefik müfrezelerin uyguladığı gibi gerilla yöntemleriyle taciz, Hıristiyan nüfusu teşhis etmeye ve saldırıya açık hale getirebilir.⁶⁸

İlgili madde yukarıda verilen bilgilerin bir özeti mahiyetinde olup millî kuvvetler ve düzenli ordunun olası mücadele güzergâhı hakkında bilgi verilmiştir. Kuvayimilliyé'nin yerel bir mahiyette olmasından dolayı merkezîyetçi bir yapıya sahip olmayışı, kendi aralarında iletişim ve koordinasyonun yokluğunun yanı sıra millî kuvvetleri destekleyecek iktisadi gücün eksikliği, millî kuvvetlerin zaafı olarak tespit edilmiştir. Tüm bu eksikliklere rağmen millî kuvvetlerin gerek oluşum süreci gerekse muhtemel izleyeceği yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır. Trakya'da Rum nüfusa karşı İstanbul'da isyanların etkisi, İzmir sancağında Yunan işgali, yer belirtilmemişse de doğu ve güneyde Ermeni saldırısı, Irak'ta İngiliz işgali (hemen savaşın bitmesi üzerine Kerkük, Musul'un İngilizler tarafından hukuksuz işgali) ve Müttefik birliklerin diğer işgalleri gibi mevcut işgallerin millî kuvvetlerin ortaya çıkmasına neden olduğu ifade edilmiştir. İşgal, saldırı ve tacizlerin millî kuvvetlerin ortak bir savunma durumunda daima tetikte olmasını sağladığı ya da en iyi sonucu elde etmek için uygulanan bekleme taktiğine (Bekle ve gör) yönlendirdiğine dikkat çekilirken ilgili tüm bu tahriklerin, Türkiye'de bulunan Hıristiyan topluma karşı yapılabilecek olan saldırıların zeminini hazırladığı yönünde bir öngöründe belirtilmiştir.

68 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

5. Trakya ve İstanbul

1. Batı Trakya Karasu (Mesta) ve Meriç (Maritsa) nehirleri arasındaki bölge, Müttefiklerin işgali altındadır.

Mevcut birlikler;

1) İskeçe (Xanthi) Bölgesi;

9'uncu Yunan Tümeni (2 Piyade Alayından az, 3500 tüfekli)

Gümülcine, Meriç Nehri;

Fransız- 3 Tabur (3500 tüfek), 3 Süvari Bölüğü ve Topçu Bataryası

İtalyan- 1 bölük Farecik-Feres'te (Ferejic)

2. Doğu Trakya (Edirne Vilayeti) Batıda Meriç Nehrinden Doğuda Çatalca Hattı'na kadar.

Düzenli Türk askeri- (2500 Tüfekli)

Milliyetçi Düzensiz Çeteler- subaylar tarafından eğitilmiş kabaca 30.000 silahlı adam

Müttefikler- 1 Yunan Taburu İstanbul'da (Dimetoka'dan 1200 tüfek)

2 Fransız Süvari Bölüğü Edirne'nin güneyinde

Doğu Trakya nüfusunun yüzde yetmiş beşi Müslümandır. Yunan işgaline karşı koymak amacıyla Müslüman nüfusun büyük kısmı silahlıdır. Hıristiyan köylüler, Müslümanlara oranla daha az silahlıdır. Tüm Trakya'yı işgal edebilecek olduğuna inanılan Yunan Hükümeti, son zamanlarda Yunan taburunun İstanbul-Dimetoka demiryolunda mahsur kalan müfrezeleriyle ilgili maruz kalınan bazı endişe verici durumları ifade etti.

3. İstanbul Bölgesi (Çatalca'nın doğusu)

Türkler (Düzenli Birlikler)-3300 tüfekli

Düzensiz Birlikler (bir isyan halinde) 20.000 tüfek

Müttefikler-Kara Birlikleri- 24.000 tüfek

Donanma-Müttefik Zırhlıları

4. İstanbul'a saldırmadan, Müttefikler tarafından ortak bir eylemde bulunmadıkça Türklerin, Meriç Nehri ve Çatalca Hattı arasındaki Hıristiyan nüfusu ortadan kaldırmak için kesintisiz önlem almamaları için çok az neden var gibi görünüyor. Bak Bölüm II 3 (a).⁶⁹

69 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

Raporda Türk ve Müttefik unsurlara ait askerî birliklerin yeri, sayısı ve teçhizatıyla ilgili bilgiler verilmiştir. *Trakya ve İstanbul* başlığı altında verilen bilgilerde Müttefik devletleri ve Osmanlı Devleti'ne ait birliklerin konum ve personel/silah durumu hakkında bilgi verilirken bölgeyle ilgili son toplumsal durum hakkında da veriler aktarılmıştır. Batı Trakya, Doğu Trakya, Çatalca'nın doğusu İstanbul bölgesi ve İstanbul Boğazı'nda bulunan Müttefik donanması olarak dört ana başlıkta askerî birliklere ait asker ve silah sayısının yanı sıra düzenli birlik ve millî kuvvetlere ait silahlı personel miktarı da verilmiştir. Bu bilgilere göre Batı Trakya'da yer alan İskeçe'de Yunan ordusuna ait 9'uncu Tümenin varlığına, Gümölcine'de Fransızlara bağlı üç piyade ve süvari taburunun yanı sıra bir topçu birliğinden oluştuğu, Batı Trakya sınırları içerisinde yer alan Farecik'te ise İtalya'ya ait bir bölüğün olduğu bildirilmiştir. Doğu Trakya'da Edirne'de konuşlu Türk birliğinin silah sayısı verilirken askerî eğitimden geçmiş millî kuvvetlere bağlı 30.000 kadar kuvvetin varlığı bildirilmiştir. Edirne'nin güneyinde iki süvari bölüğü ve Dimetoka'dan İstanbul'a getirilen bin iki yüz kişiden oluşan bir Yunan taburunun varlığına dikkat çekilmiştir. Çatalca'nın doğusunda düzenli birlik sayısının yanı sıra millî kuvvetlere ait 20.000 silahlı kişinin olmasına karşı Müttefik devletlerin kara kuvvetlerine bağlı 24.000 asker olduğu rapor edilmiştir.

Doğu Trakya'da Hıristiyan nüfusun az ve silahsız olmasıyla ilgili askerî ve içtimai bir bilgi dikkat çekicidir. Osmanlı Hükümeti Şubat 1919 verilerine göre Doğu Trakya'nın nüfusu, 631.094 olarak vermiştir.⁷⁰ Raporda bahsi geçen Doğu Trakya'nın yüzde yetmiş Türklerden oluşmaktadır ifadesi esas alındığında ise nüfusun dört yüz yetmiş bininin Türklerden oluştuğu sonucuna ulaşırız. Müslüman nüfusun bölgede ağırlıkta olmasının verdiği rahatsızlık ise Hıristiyan nüfusun azınlıkta olması ve milliyetçi duygularla Türk saldırısına uğrama ihtimali gösterilmiştir. Yunan hükümetinin İstanbul ve Dimetoka demiryolunu kontrolü esnasında bazı sıkıntıların varlığına dikkat çekmesi ve Hıristiyan ahalinin Müslüman Türkler karşısında savunmasız oldukları iddiası temel alınarak Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı işgal etmesinin gerekliliği konusunda bir çıkarım vardır.⁷¹ Büyük Britanya'ya ait askerî istihbarat gerek İstanbul'da

70 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6'nci Kısım (1908-1920)*, s.30. 1914 verilerine göre Edirne nüfusu 360.411'i Müslüman, 224.680'i Rum, 19.773'ü Ermeni ve 52.126'ı Yahudi olmak üzere toplamda 656.990 olarak verilmiştir. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 Cilt I*, s.607 Kemal Karpat, 1914 nüfus sayısı dikkate alındığında Edirne (108.423) ve çevre yerleşimlerin (Kırklareli, Lüleburgaz, Uzunköprü, Pınarhisar vd.) nüfusunu toplamda 349.760 olarak vermiş olup dini yapılarına göre şu şekilde sıralamıştır; 209.329 Müslüman, 118.421'i Rum, 4.856'ı Ermeni ve 17.154'i Yahudi'dir. Karpat, *a.g.e.*, s.356. Tevfik Çavdar, 1919 Osmanlı Hükümet verilerine göre Edirne nüfusunu, 257.000 olarak vermiştir. Çavdar, *a.g.e.*, s.16. The Statesman's Year-Book ise Çatalca (Sancak) ayrı bir idari yapı olduğu için nüfusunu 78.000 ve Edirne nüfusunu 610.000 olarak vermiştir. *The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1922*, s.1383.

71 San Remo Konferansıyla birlikte İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin Sevr Antlaşması'nın bırakmayı kararlaştırdı. İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını kolaylaştırmak ve Hıristiyan azınlıkları himaye etmek için 20 Temmuz

İtilaf devletlerine ait zırlıkların varlığı gerekse işaret edilen bölgelerde İtilaf devletlerinin kara kuvvetlerine bağlı askerlerin varlığı nedeniyle Türklerin Hristiyanlara karşı şiddet eylemlerinde bulunamayacağını belirtmiştir. Bu açıdan raporun ilgili bölümü Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı işgal etmek için öneri sürdüğü argümanlarına karşı diplomatik girişimlere de verilen bir cevap niteliğindedir. Raporda her ne kadar Mart 1920'de Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı işgal etme hazırlıkları ve diplomatik girişimleri gereksiz olarak nitelendirilse de Sevr Antlaşmasını imzalamada isteksiz davranan Osmanlı devletini antlaşmayı imzalamaya zorlamak için 20 Temmuz 1920'de Yunan mekanizması yeniden harekete geçirilerek Yunan ordusu tarafından Trakya işgal edilmiştir.

6. Yunanlılar Aydın Vilayetinde

Mevcut Kuvvetler;

Türkler-2000 Düzenli Birlik. Şimdi cephede 17.000 Milliyetçi.

Bir Yunan ilerleyişine karşı mevcut sayı, Yunan ilerleyişinin derinliğine göre farklılaşacaktır. Anadolu Demiryolu ve İzmir arasında 60.000 silahlı adam olabileceği tahmin ediliyor.

Yunanlılar-60.000 (süngülü).

Türklerin Avantajları

a) Yunan pozisyonu taktik ve stratejik açıdan uygun değildir. Yunan ordusu, çok az irtibat kurulabilen doğu ve batı yönünde uzanan dağlık sektörlere ayrılmıştır.

b) Yunan işgal yöntemleri, çok sayıda Türk'ün evini terk etmek zorunda kalması sebebiyle tüm bölgenin onlara karşı çok güçlü bir biçimde mücadele etme hissini uyandırmıştır ki milliyetçilere de halkı askere alma ve mücadeleye heveslendireceği imkânı sağlamıştır. Yunan morali oldukça belirsizdir.

Dezavantajları

a) Çok sayıda Rum'un İzmir bölgesinde yaşaması nedeniyle içeri yerleşim alanlarından yardım hemen gelemezdir.

b) Yunan birlikleri iyi teşkilatlandırılmış ve nispeten daha güçlüdür. Başarılı bir sonuç hemen beklenemez.

c) Başka bir bölgeye göre Müttefiklerle birlikte ilerleme ve mukabele daha kolay yapılabilir.⁷²

1920'de Doğu Trakya, Yunan birliklerince işgal edilmiştir. Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele Cilt 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.350-370.

72 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

Yunan ordusunun İzmir işgalinden sonra doğu istikametinde bulunan Aydın şehri Yunan birliklerince işgal edilmiştir. Aydın'da düzenli orduya ait iki bin kadar kuvvet varlığının yanı sıra millî kuvvetlere ait on yedi bin kişinin olduğu bilgisi verilmiştir. İzmir-Afyon demiryolu istikametinde millî kuvvetlere ait altmış bin kadar bir gücün olabileceği öngörülmekle birlikte Aydın'da altmış bin Yunan askerinin varlığı da belirtilmiştir. İlgili maddenin amacı, var olan dost-düşman kuvvetlerin konumu ve silah-asker sayısı olarak karşılaştırabilmesini sağlamaktır.

Türklerin bölgedeki zayıf ve güçlü taraflarının bir karşılaştırılması yapılmıştır. İlgili madde güçlü taraflar şu şekilde özetlemiştir: ilk olarak coğrafi olarak dağların kıyıya dik uzanması nedeniyle Yunan ordusunun Anadolu'nun içlerine doğru uzanan hatta yeterli bir üs oluşturamadığı, stratejik ve taktik açıdan bu durumunda Yunan ordusunu zor durumda bırakacağı askerî bir yaklaşımla betimlenmiştir. Yunanistan'ın İzmir'i işgali, Türk toplumunda karşı koyma gücünü artırdığı, mücadele duygusunun gerek millî kuvvetlere katılımı gerekse morali artırdığına yönelik sosyolojik bir tahlil yapılmıştır. Ayrıca Kuvayımillîye'nin Batı cephesinde Yunan ordusuna belirgin biçimde zarar vermesinden dolayı mıdır bilinmemekle birlikte Yunan birliklerine ait moralin belirsiz olduğuna dikkat çekilmiştir. Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı* isimli eserinde Yunan askerinin moralin belirsizliğinden ziyade moralinin bozuk olduğunu istihbarat raporlarında belirtmiştir. Eserde, Yunan askerlerinin savaşmak istemediği, firar edenlerin olduğu ya da savaşma azmi göstermeyenlerin ağır biçimde yargılandığı ve memleketlerine geri dönmek istedikleri belirtilmektedir. Savaşmak istemeyip firar edenlerin idam gibi ağır cezalar olsa bile çoğunlukta olduğu, Osmanlı ordusunda askerlikten muaf tutulan Rumların Yunan ordusunda savaşmak için katıldığı ve bir süre sonra onların dahi askerliğin zorluğundan kaçınarak firar ettikleri ifade edilmiştir. Diğer yandan Yunan ordusu içinde İngiliz muhalefetinin başladığı, "İngilizler için ölmeyeceğiz, İngiliz jandarması olmayacağız" ifadelerinin ilgili istihbarı güçlendirdiği belirtilmektedir.⁷³

Türk tarafının zayıf tarafları noktasında ise Rum nüfusunun İzmir'de yoğunlaşmış olması ve iç bölgelerden kısa sürede kıyıya yardım kuvvetlerin hemen gelmesinin zor olması nedeniyle kıyı bölgelerin işgalden hemen kurtarılabilmesinin güç olduğu belirtilmiştir. Kuvayımillîye karşısında Yunanlıların hem silah, teçhizat ve diğer donanımlarla iyi teçhiz edilmiş olması hem de düzenli bir ordu olarak teşkilatlanma ve disiplin yönünden milis kuvvetlere karşı başarılı olacağına inanıldığı ifade edilmiştir. Diğer yandan başka bölgelerle kıyaslandığında Müttefik devletlerin bölgede Yunan ordusuna vereceği destek nispetinde iç bölgelere ilerlemenin daha kolay olabileceği değerlendirilmiştir.

73 Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.130-131.

7. Kilikya

Türk Kuvvetleri-Düzenli Birlikler-1500

Milliyetçiler-7000-Millî bir isyan halinde 20.000 sayısına ulaşır.

Müttefikler-30.000⁷⁴

Etmenler;

- a) Türk ve Araplar arasında Hıristiyan tamponunun ortadan kaldırılması.*
- b) Fransız birliklerinin dağılımı ve kolayca müfrezelere ayırma.*
- c) Fransız iletişiminde güvenlik açığı. Bağdat Demiryolunun geri alınması.*
- d) Arap ve Suriye'den olası fikir birliği ve yardım.*

Karşı etmenler-Birlik dağılımı.⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, 1 ve 7 Mart 1920 tarihlerinde başta Amiral Bristol olmak üzere İstanbul'da bulunan İtilaf devletleri temsilciliklerine Kilikya ve civarında Ermenilerin katledildiğine dair çıkarılan iftira haberlerini yalanlayan bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, ayrıca 3, 12,13 ve 20'inci Kolordu komutanlıklarına Kilikya bölgesinde ortaya çıkan her türlü millî harekâtın Ermeni katliamı gibi gösterilmek istenildiğini ancak Ermeni isyanlarının da bastırılması gerektiğini belirten bir telgraf göndermiştir.⁷⁶ Anlaşılacağı üzere İtilaf devletlerini ortak ürünü olan işgal alanının genişletilmesi ya da işgalin sağlamaştırılması maksadıyla Mart 1920'de bölgede Ermeniler kullanılarak Fransa'nın bölgeye hâkim olması planlanmıştır. Böylece millî kuvvetlerin Suriye ve diğer İslam coğrafyasıyla bağlantısının tamamıyla koparılmasının zemini hazırlanmıştır.

Rapor; Adana, Antep, Maraş ve Urfa bölgesinde yedi bin ulusal gücün varlığına ek olarak düzenli orduya ait bin beş yüz asker varlığından bahsetmiştir. Bölgede millî bir isyan olması halinde Türklerin yirmi bin silahlı milis güç toplayabilme ihtimaline karşı otuz bin Fransız askerî varlığı ifade edilmiştir. Mevcut duruma göre Fransız işgal alanında ki muhtemel etki ve karşı etkilere dikkat çekilmiştir. Türk ve Araplar arasında kurulması planlanan Ermenistan (Hıristiyan) tampon devlet yapısının oluşturulamaması, Fransız birliklerin bölgede uygun tertiplenmemiş ve birlik içi iletişim zafiyetlerinin olması işgal kuvvetlerine karşı faktörler olarak sıralanmıştır. Arapların (daha çok yakın coğrafyada yer alan Suriye'nin), Anadolu'da işgalcilere karşı

74 Fransız bilgilerine göre bu sayı tüm idari hizmetleri kapsamaktadır. IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

75 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

76 Kocatürk, a.g.e., s.200,204.

mücadele eden millî kuvvetlerle fikir birliği etme ihtimali ya da millî kuvvetlere destekte bulunabileceğine yönelik hususlar Türk lehine etmenler olarak değerlendirilmiştir. Millî kuvvetlerin aleyhine gelişebilecek etkinin ise sadece Türk birliklerinin etkin konuşlanmamış olması olarak belirtilmiştir.

8. Ermenistan

Türk Kuvvetleri-Düzenli Birlikler-10.000

Milliyetçiler-18.500- Millî bir isyan halinde 50.000 sayısına ulaşır.

Ermeniler-20.000 askerden oluşan ordu ve 36 dağ topuna sahiptir.

Etmenler;

- a) Müttefiklerin ekipmanı Ermenilere ulaşmadan önce harekete geçme zorunluluğu.*
- b) Halkın destek olması.*
- c) Bölge kazanımında doğrudan sonuçlar vermesi.*
- d) Doğrudan Müttefik müdahalesi beklenmiyor.*
- e) Ermeni topraklarında çok sayıda Müslüman taraftarının olması.*

Karşı Etmenler;

- a) Ulaşım ve hareket kabiliyeti eksikliği.*
- b) Gürcistan'ın tutumu ve Gürcistan'ın Müttefik devletlerle ilgili belirsizliği.⁷⁷*

İşgalin bir çeşidi olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra İtilaf devletleri tarafından tasarlanan Ermenistan, Anadolu'nun içerisine bir hançer gibi konumlandırılmaya çalışılmıştır. Bir uydu devlet olarak düşünülen Ermenistan işgaliyle Anadolu Türklerinin, Kafkasya ve dolayısıyla Asya Türkleriyle bağlantısını kesmek planlanmıştır. Bu nedenle ilgili maddede, Türk ve Ermeni kuvvetler arasında askerî bir kıyaslama yapılmış ayrıca Gürcistan'ın belirsiz tutumu belirtilmiştir. Daha önce izah edildiği üzere Gürcistan'ın Türkiye-Azerbaycan arasında tampon bölge olması nedeniyle stratejik bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Gürcistan'ın bölgede tarafsız ya da komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmiş olması dolayısıyla Müttefik devletlere karşı belirsiz bir tutum takınmış olmasına dikkat çekilmiştir. İlk olarak Doğu Anadolu bölgesinde Türk ve Ermeni asker sayıları verilmiştir. Diğer bölgelerle kıyaslandığında Türk ordusunun asker-teçhizat bakımından en kuvvetli olduğu Doğu Anadolu'da Türk askerlerinin sayısı on bin, millî kuvvetlerin sayısı on sekiz bin olarak verilmiştir. Bir isyan halinde ise bu sayının elli bin olacağı öngörülmüştür. Ermeni ordusunun ağır silah olarak otuz altı dağ topuyla birlikte yirmi bin

⁷⁷ IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

askere sahip olduğu belirtilirken Türk kuvvetlerinin ağır silahlarına ait bir bilgi verilmemiştir.

22 Haziran-Eylül 1920 tarihleri arasında verilen bilgilere göre Erzurum'da bulunan 15'inci Kolordu 1422 subay, 19.073 er, 14.268 piyade tüfeği, 427 kılıç, 204 makinalı tüfek ve 75 topa sahiptir. Ayrıca Doğu Anadolu'da aşiretlerden oluşan 5500 civarında gönüllü birlik vardır. Ermeni ordusu ise 28 Ağustos 1920 tarihi itibarıyla 14.500 piyade (2500'ü Sarıkamış'ta), 1400 süvari (400'ü Sarıkamış'ta), 950 makinalı tüfek (700'ü Sarıkamış'ta), 62 top (18'i Sarıkamış'ta) ve 40 kale topuna (eski) sahiptir.⁷⁸ Raporun ilgili açıklamasında millî kuvvetler lehine olan hususlar şu şekilde sıralanmıştır. Bölge halkının millî kuvvetlere güçlü bir destek sunması, doğrudan toprak kazanımı, dolaylı bir Müttefik müdahalesi imkânı ve Kafkasya'da Müslümanların Anadolu'da oluşan gelişmelere sempati beslemesi olarak özetlenmiştir. Türklerin aleyhine gelişmeler ise ulaşım ve hareket kabiliyeti yokluğu olarak ifade edilmiştir. Savaşan her iki taraf içinde sorun teşkil edecek olan coğrafi etmenlerden bahsedilmemiş, bölgenin yüksek rakımlı ve dağlık bölge⁷⁹ olmasıyla alakalı doğrudan bir bilgi belirtilmemiştir.

9. Kuzey Irak

Türk Birlikleri- Düzenli Birlikler 2.400.

Arap Kabileler- yılın belirli döneminde kısa süreliğine muhtemelen 10.000 başıbozuk bir araya gelmektedir.

Müttefikler- Maksimum Bir Hint Tümeni.

Etmenler;

- a) *Irak'ın kuzeyinde İngiliz birliklerinin tecrit edilmiş olması.*
- b) *Buradaki başarıdan elde edilen büyük prestij.*
- c) *Kürt ve Arap aşiretlerinin olası yardımı.*
- d) *İngilizlerin misilleme yapmadaki zorlukları.*

Karşı Etmenler;

- a) *Kuvvet dağılımı.*
- b) *Aşiret yardımlarının güvenilmezliği.*

78 *Türk İstiklâl Harbi III. Cilt Doğu Cephesi (1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.149-154.

79 Bölge tam anlamıyla dağlık arazi karakteri özelliği taşır. Dağlar doğu-batı yönünde paralel yüksek sıradağlar ve vadilerin karakteristiği stratejik ana istikametleri tayin eder. Bu dağlar Karadeniz'den gelebilecek taarruz hareketlerine karşı doğal engel teşkil eder. Aynı zamanda dağ sıralarının doğu-batı uzanımı hareketin başka bir istikamette olmasını engellediği gibi hareketin istikametini de belirler. Kışların sert ve uzun oluşu hareketi güçleştirir ve hareketin mevsimsel olmasına neden olur. *Türk İstiklâl Harbi III. Cilt Doğu Cephesi (1919-1921)*, s.30.

c) İngilizlerin Irak'ta iyi organize askerî düzenlerinin olması.

d) Yerel olarak başarılı olunsu bile genel sonuçların öyle olmaması.⁸⁰

26 Aralık 1919'da Amiral F. De Robeck'in Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta, Kazım Paşa'nın Kerkük ve Süleymaniye'de Kürtlerin İngilizlere karşı ayaklandığını Harp Nezaretine haber verdiği, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta Türk, Kürt ve Arap şefleriyle bir Ermeni Devleti kurulmasına karşı bir araya geldiği, Mustafa Kemal'in başkomutanlığını kendi yapacağı Kürt, Arap ve Mardin bölgesindeki şeyhlerinden meydana gelmiş Türk askerlerinin emir komutasında Kuvâ-yı İslamiye isimli bir teşkilat kurduğu belirtilmiştir.⁸¹ İlgili maddede, bölgede bulunan dost-düşman asker ve milis kuvvetlerin sayılarına yönelik bilgi verilmiştir. Irak'ın kuzeyinde iki bin dört yüz Osmanlı devletine ait asker ve Büyük Britanya'nın tam kadro bir Hint tümeni bulundurmasının dışında mevsimsel olarak Araplardan oluşan on bin milis kuvvetin toplandığı ifade edilmiştir. Türkler lehinde faktörler; Türklerin bölgede elde ettiği başarıdan faydalandığı, Kürt-Arap toplulukların Türklerle destek olma ihtimalinin olması ve bölgede Büyük Britanya ordusunun izole bir konuma sahip olmasından dolayı karşı harekette bulunma ihtimalinin zor olduğu yönünde bir analiz yapılmıştır. Türklerle karşı etmenler ise şu şekilde özetlenmiştir. Birliklerin dağılımında ki düzensizlik, yerel aşiretlere çift taraflı bir politika izlemesi, bölgede konuşlanmış Büyük Britanya ordusunun asker-teçhizat ve teşkilat bağlamında iyi vaziyette olması ve arazide kazanılsa dahi masa başında kaybedilmesi gibi etmenler tespit edilmiştir.

10. Gerilla Taktikleriyle Birleştirilmiş Pasif Direniş

Milliyetçilerin kabul edilmesi, en olası politika olarak görünüyor. Müttefikler birkaç limanda ve yakın iç bölgelerde konuşlanmada zorlanacaklardır. Herhangi bir ileriye doğru hareket ya da kara yoluyla herhangi bir iletişim girişimi çok maliyetli olacaktır. Irak'ın kuzeyindeki ayaklanma ve huzursuzluklar, Suriye, Kilikya ve Filistin'deki hem Arap hem de Kürtlere yardım ve cesaret verebilir bu yüzden idarenin üzerinde yük oluşturan garnizonların azaltılmasının yanı sıra garnizonları sabit hale getirmenin önüne geçilmesi gerekebilir.

Bütün bunlar Türklerin bir kısmı üzerinde para ve mühimmat harcamadan yapılabilir. Avrupa'dan yapılan ithalattan mahrum bırakma, parça mal dışında, neredeyse herhangi bir ülkeden daha az etkileyecektir. Mühimmat elde etme yöntemlerine sahipler ve yiyecek konusunda kendi kendilerine yetecek durumdadılar.

Müttefiklerin dağlık bölgelere yönelik karşı ilerlemesi, yol yapımı gerektiren oldukça organize ve maliyetli görevler gerektirecek ve yavaş ilerleyen bir iş olacaktır.

80 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

81 Meram, a.g.e., s.231-232.

Bu yüzden milliyetçiler, malî yük politikasını ve yeni kazanımlarını savunmak için bir Fabian politikası⁸² takip ederek ve komşu ülkelere aktif propaganda yaparak Müttefikler için kabul edilemez bir durum bekleyebilir ve böylece ya kısmi bir geri çekilmeye ya da uzlaşma için daha elverişli koşulların ortaya çıkmasına başka bir deyişle girişimlerini devam ettirmelerine neden olabilir. Zaman, Mustafa Kemal'den yanadır.

11. Özetlemek gerekirse, Mustafa Kemal'in izleyeceği en sağlıklı yol, mevsim uygun olur olmaz mümkün olduğunca çok milliyetçinin savaşa odaklanmalarına izin vermek olacaktır.

Yeterli sayıda destekçi toplayarak;

a) Yunanlıların Anadolu'ya doğru ilerleyişini engellemek.

b) Merkezden uzak tüm müttefik birliklerine saldırmak. Bu durum İstanbul'a gıda tedarikini engellemek amacıyla Anadolu demiryolunun yeniden ele geçirilmesi girişimini kapsayacaktır.

c) Rusya-Ermenistan sınırını gözetlemek.

d) Trabzon'da ciddi bir güç bulundurmaktan ziyade her Müttefik çıkarmasına karşı koymak.

e) Fırat bölgesinde İngilizlere karşı Araplarla işbirliği yapmak.

f) Kilikya'da Fransız muhaliflerini desteklemek.

Aynı zamanda Trakya'da Yunan karşıtı isyanlar beklenebilir.

O halde Mustafa Kemal'in rotası, Müttefik devletler arasındaki ekonomik ve siyasi durumun ülkesine doğrudan müdahalesini engellediği anı beklemek olacaktır.

Bu durum, Müttefikler tarafından askerî önlemler almaktan ziyade siyasi olarak daha etkili bir şekilde ele alınabilecek bir durumdur. Askerî olarak halledilecek tam teçhizatlı ordular tarafından uzun süreli harekâtlara hazırlıklı olunmalıdır.⁸³

Başlıktan anlaşılacağı üzere vur-kaç taktikleriyle bütünleştirilmiş toplumsal bir mücadelenin varlığıyla ilgili gerçekçi bir tespitte bulunulmuştur. Gerilla taktikleriyle birleştirilmiş pasif direniş başlığı altında Mustafa Kemal Paşa'nın izleyebileceği yol haritası tahmin edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Kuvayimilliyeye gerçeğinin kabul edilmesi gerektiği yönünde bir siyaset izlemenin gerekliliği vurgulanırken Kuvayimilliyenin tanınması ya da Kuvayimilliyeye

82 İşi sürüncemede bırakma, ağırından alma politikası ya da ihtiyatlı davranmayı ifade eder. İkinci Pön Savaşı'nda belirleyici çekişmelerden kaçınarak Hannibal'i yenmesiyle tanınan Romalı General *Quintus Fabius Maximus*'a atfen kullanılan bir terimdir. Fabyan Cemiyeti (Fabian Society), sosyalist ilkeleri kademeli olarak yaymak için 1884'te İngiltere'de örgütlenmiş bir sosyalistler toplumu ifade eder. Anlam itibarıyla sosyalizme ihtiyatlı ya da kademeli bir geçiş öncelleyen bir cemiyettir. "Fabian Policy", <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Fabian> (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

83 IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

karşı konulması üzerine bir değerlendirme yapılmamıştır. Kara yolunun istenilen düzeyde olmamasının verdiği imkansızlıklar nedeniyle Anadolu'nun içlerine kadar genişleyecek bir işgalin ya da askerî sonuçlara etki yapacak iktisadi maliyetin gerekenden fazla olabileceği belirtilirken Irak'ın kuzeyinde meydana gelebilecek bir isyanın Suriye, Filistin ve Adana-Antep-Maraş-Urfa bölgesine kadar uzanabileceği, Türkiye'deki hareketin millî mücadele temelinde biçimlenmesi nedeniyle Arap-Kürt aşiretlerinin Müttefik devletlere karşı aynı ideolojik alt yapıda cesaretlendirebileceğine vurgu yapılmıştır. Bu nedenle bölgede bulunan izole üslerin azaltılması ya da mobilize (hareketli-seyyar) hale getirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Diğer yandan mühimmat gibi askerî lojistik kaynaklarını kendi imkanlarıyla sağlayabilme yeteneği ve gıda gibi tüketim malzemelerini kendi kendine yetecek kapasiteye sahip olma özellikleri dikkate alınarak başta Avrupa olmak üzere ithal mallarda kısıtlamaya gidilmesi konusunda bir öneri sunulmuştur. Günümüzde ambargo kavramıyla tarif edilebilecek bu tanımsal ifadeyle amaçlanan para ve askerî güç kullanmadan millî kuvvetleri akamete uğrata bilebileceği gerçeğini göstermektir. Aslında Büyük Britanya'nın ilgili konuda Anadolu'da girişimlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Sakarya Savaşı esnasında Avustralya'da yayınlanan *Armidale Express and New England General Advertiser* Gazetesi, *Times*'in Cenevre muhabirine dayandırdığı haberinde Milletler Cemiyeti'nin abluka komitesinin on altıncı maddenin uygulamasına ilişkin bir rapor yayınladığını ve bu konuda son derece ihtiyatlı olunması gerektiğini ifade etmiştir. Haber, bağımsız bir ulusa karşı abluka uygulamanın zor olduğunu ve sözleşmenin aksinin yapılması durumunda abluka yapan devletin suçlu bulunabileceği vurgulamıştır. Abluka ya da ambargo kapsamında bağımsız bir devlete özellikle gıdanın kesilmesinin son derece sert bir uygulama olduğu ve yalnızca diğer önlemlerin yetersiz kaldığı durumlarda kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Gazete, bu çerçevede Mondros Mütarekesinden sonra stratejik görülen limanların işgali ve kontrolünün İtilaf devletlerinde olması nedeniyle bağımsız bir ülke olan Osmanlı Devleti'nin dolayısıyla Türk milletine ambargo uygulanmasının, Milletler Cemiyeti'nin ilgili maddesi uyarınca suç sayıldığına dikkat çekmiştir. Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinde nirengi noktasını teşkil eden Sakarya Savaşı döneminde Türk milletine karşı yiyecek kısıtlamasına kadar uzanan bir abluka uygulanmasının uluslararası hukukta ağır yaptırımlarının olabileceği gazete tarafından hatırlatılarak kamuoyunun ve siyasilerin dikkatine sunulmuştur.⁸⁴ Kronolojik olarak dikkate alındığında millî mücadelenin başından itibaren Türk milliyetçilerinin ortadan kaldırılması için Türklerin tamamını etkileyecek kaotik bir planın raporda teklif edildiğini görüyoruz. İlgili raporla siyasi elitlerin hukuksuz ve insanlık dışı bir

84 "Savaş Durdu", *Armidale Express and New England General Advertiser*, 13 Eylül 1921, s.?.; Orhan Özcan, "Avustralya Basınında Sakarya Meydan Muharebesi", *100. Yılında Sakarya Meydan Muharebesi*, Editörler Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, Kadri Unat, Ankara Üniversitesi Yayınları No:739, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2021, ISBN: 978-605-136-550-3, s.349.

uygulamaya yönlendirilmesiyle Türkleri yok etme planının yegâne gerekçesi, Büyük Britanya'nın savaş masrafına girmeden bağımsız bir devletin teslim olmasını sağlamaktır. Günümüzde de kontrol edilmesi gerektiği düşünülen devletlere abluka, ambargo yöntemlerinin tüm toplumu etkileyecek şiddette uygulandığına tanık oluyoruz. Fransız ihtilalinden sonra batılı bakış açısının arkaik temellerine örnek olması açısından insani olmayan ve despotik yöntem ve modellerin Türk milletine uygulanmaya çalışıldığını görüyoruz. Rapor, bir istikrarsızlaştırma politikası olarak tüm toplumun açlığa mahkûm edilmesiyle millî mücadelenin durdurulabileceği önerisi teklif edilmiştir.

Millî bağımsızlık hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın isminin ilk defa belirtildiği paragrafta, dünyada hâkim görüşün milliyetçilik olması, coğrafi engeller yüzünden karayolu çalışmalarının uzun vadeli ve ekonomik külfetler getirmesinden dolayı Müttefiklerin Anadolu içlerine ilerlemesinin güç ve maliyetli olması, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde millî kuvvetlerin başarı şansını artırdığına dikkat çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikada "iş sürüncemede bırakmak" ya da günümüzde kullanıldığı biçimiyle "bekle ve gör" olarak nitelendirilebileceğimiz Fabian politikasını kullanarak coğrafyanın kendisine sunduğu mevcut durumdan zaman kazandığı belirtilmiştir. Fabian politikasının işletilmesiyle belki de işgalci güçlere karşı yakın coğrafyasından sağlanacak destek, Müttefik güçler için öngörülemeyen ya da telafi edilemez sonuçlara yol açabileceği ve uzlaşma zemininin oluşmasıyla Müttefik kuvvetlerin kısmi bir geri çekilme durumu gibi elde ettiği kazanımları kaybedebileceği uyarısında bulunulmuştur. Aslında rapor, gelecekte olabilecek kuvvetli ihtimalin üzerinden gerçekçi bir istihbarat senaryosunu kaleme almıştır. Gerçekten de ilk olarak Sovyet Rusya'nın askerî lojistik desteğinin yanı sıra Anadolu'nun işgalinin haksız olduğunu siyasi platformda savunması ve ardından Fransa ve İtalya'nın Büyük Britanya'yla yol ayrımına girmesi ve millî mücadeleyi gerek tarafsız kalarak gerekse askerî malzeme satarak desteklemesi bloktaki çatlakları derinleştirmiştir.

On birinci konu başlığı verilmemişse de genel durum ve ihtimallerin bir özeti mahiyetinde bilgiler sunulmuştur. Raporun Mustafa Kemal Paşa'nın mevsim şartlarının uygun olmasıyla yeterli sayıda millî mücadele taraftarı toplayarak savaşa odaklanacağı konusunda şüphesi yoktur. Raporun mart ayında sunulduğu dikkate alınır yaz döneminde mücadele hazırlıklarının devam edeceğine vurgu yapılıyor. Gerçekten de 1920 yılı rapor sonrası incelendiğinde vur-kaç harp taktiğine dayalı Kuvayımiliye'nin düşman, özellikle Yunan ordusuyla pek çok çatışmaya girdiği bilinmektedir. Önemli bir niyet okuması örneği olan rapor, Mustafa Kemal Paşa'nın amacını şu ifadelerle özetliyor; Yunanlıların Anadolu işgalini genişletmesine mâni olmak, işgal merkezi olarak İstanbul kabul edildiğinde Anadolu derinliğinde işgal edilmiş kritik noktalarda mevzi tutmaya çalışan İtilaf devletlerine ait savunma hatlarına saldırmak ve Anadolu demiryolunun kontrolünü ele geçirerek

İstanbul'a gıda sevkiyatını engellemek, Rusya ve Ermenistan sınırının takip ve kontrol altında tutulmasını sağlamak, Karadeniz'in uzak noktasında bulunan ve İtilaf devletlerinin etkinliğinin zayıf olduğu Trabzon limanına askerî güç yığmaktansa diğer limanlarda İtilaf devletlerinin müdahalesine karşı koymak ve Musul-Kerkük bölgesinde Araplarla işbirliğine gitmektir. Ayrıca Adana-Urfa hattında Fransızlara karşı muhalif grupları desteklemek ve Trakya'da da Yunan ordusuna karşı isyan çıkartacağı değerlendirilmiştir.

İstihbarat raporunun sonuç bölümünden de anlaşılacağı üzere gerek millî kuvvetlerin varlığı gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın fırsatları değerlendireceği kabul görmüş ve hamle üstünlüğü Türk milliyetçilerine geçmiştir. Hamle üstünlüğünün millî kuvvetlere geçmesinin temel argümanlarından birisi olarak Anadolu'nun coğrafi etkilerinin işgal edilmesini engellemesi gösterilmiştir. Diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sonrası Büyük Britanya'da İngiliz askerinin ölmesine karşı oluşan kamuoyu etkisidir. Mağlubiyetin maliyeti yüksektir düşüncesiyle Büyük Britanya, kitlesel ordularını Anadolu'nun işgali için seferber edememiş, Anadolu'yu askerî olarak zayıflatma ve istikrarsızlaştırma politikalarını destekleyen nitelikte TBMM'ye karşı isyanlar çıkarmıştır. Büyük Britanya, zorlayıcı bir niteliğe sahip olan isyanlarla amaçladığı, millî mücadeleyi kontrol ve baskı altına almak için tehdit ve caydırma öğelerine başvurarak millî kuvvetleri, geri çekilmeye mecbur bırakmak ya da boyun eğmeye zorlamaktır. Güçlü devletlerin etki alanı oluşturma arzusuyla yöneldiği baskı ya da caydırma tedbirleri, Anadolu'da TBMM'ye karşı isyanlar biçiminde somutlaşacaktır. Büyük Britanya, doğrudan iletişim olmaksızın maliyetli savaş yerine politik çıkara dayanan *sınırlı savaş* anlayışını işletmiştir. Büyük Britanya başta olmak üzere İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti tarafından millî kuvvetleri asi ilân eden fetvalar yayınlanırken savaşmak yerine iç anlaşmazlığı artıran ve millî kuvvet aleyhtarlığını cesaretlendiren⁸⁵ isyanlar hazırlanmış olması, Büyük Britanya'nın Anadolu işgali için ordusunu seferber edememesini izah eder niteliktedir. Rapor, Büyük Britanya'nın 15 Mart 1920 tarihinde Anadolu'nun işgal edilemezliğini göstermesi açısından önemli bir bilgi sunmaktadır. Rapor, İstanbul'un resmî biçimde işgal edilmesinin Anadolu'da siyasi ve askerî bir etki oluşturmayacağını ısrarla dile getirmesine rağmen karar vericilerin hemen rapor sonrası 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmesini ancak raporun dikkate alınmadığı ya da rapora rağmen acizliğin radikal biçimde dışa vurumu olarak değerlendirebiliriz.

Amiral F. Robeck, Lord Curzon'a 11-15-23 Nisan 1920'de Anadolu'daki gelişmeler hakkında telgraflar göndermiştir. Tevfik Paşa hükümeti yerine kurulan Damat Ferit Paşa hükümetinin, İngilizlere milliyetçileri ezeceklerini bildirmiş ve onları lanetleyen fetva yayınlamıştır. Ayrıca Anzavur'u güneybatı Marmara'da

85 Albay İsmet (İnönü), Mustafa Kemal Paşa'nın 25 Şubat 1920 tarihli telgrafına cevaben, 1 Mart 1920'de *İtilaf Devletleri gene iç anlaşmazlığı artırma ve Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlığını cesaretlendirme ve kuvvetlendirme için pek ziyade faaliyete başlamıştır* diye ifade etmiştir. *Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.273.

isyan ettiği bildirilmesine⁸⁶ rağmen Nisan-Mayıs 1920’de Anzavur isyanları, Kuvayımilliyeye kuvvetleri tarafından bastırılmıştır. Bunu üzerine İngiliz Yüksek Komiser vekili Webb, Lord Curzon’a gönderdiği telgrafta, bu tarz yöntemler yerine ancak İtilaf devletlerinin kendi kuvvetlerine güvenmesi gerektiğini bildirmiştir.⁸⁷ Anzavur isyanları, milliyetçilere karşı İngilizlere yardım ettiği için Müslüman dünyada popüler değildir.⁸⁸ Anadolu’da kurulan milli iradeye karşı çıkarılan isyanların rapor sonrası artış gösterdiği ve belirli dönemde yoğunlaştığı görülmektedir.⁸⁹ Büyük Britanya’nın gerek Anzavur, Kuvâ-yı İnzibatiye⁹⁰ gibi İstanbul tarafından çıkarılan isyanlarda gerekse Müttefik devletlerin çıkardığı isyanlar grubunda başat rol oynadığı bilinmekle birlikte bir iç savaş çıkarma niyeti ortaya konmuştur. Müttefik devletler tarafından İstanbul-Anadolu arası telgraf, demiryolu irtibatı kesilirken İstanbul basını susturulmuş hatta Peyamı Sabah, Alemdar gazeteleri İngiliz yanlısı tutumlarını şiddetlendirmiştir. Peyamı Sabah yazarı Ali Kemal, *Teşkilatı Milliye mahluklarının başı ezilmesi gerektiği, Mustafa Kemal ve destekçilerinin Divan-ı Harbe verildiğini* haber yapmıştır⁹¹ ve 11 Mayıs 1920’de Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki I. Sıkıyönetim Mahkemesi başta Mustafa Kemal Paşa olmak Kara Vasıf, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem, Dr. Adnan ve Halide Edip (Adivar) hakkında gıyaben idam kararını onaylamıştır.⁹² Büyük Britanya’nın Anadolu işgalini nihayete erdirmek için başvurduğu *Türk’ü Türk’e düşürme* niyetinin gerekçesi,⁹³ Büyük Britanya kamuoyunun “Anadolu’da İmparatorluk askerinin artık ölmesini istememesinin” meydana getirdiği baskı

86 Meram, *a.g.e.*, s.232-233.

87 Sarihan, *a.g.e.*, s.3.

88 MacFie, *a.g.m.*, s.7.

89 Anzavur isyanları; 1 Ekim-30 Kasım 1919, 16 Şubat-16 Nisan 1920, 21 Eylül 1920, Bolu-Düzce-Hendek İsyanları 11-20 Mayıs 1920, 13 Nisan 1920’de ve Bozkır İsyanları 27 Eylül-4 Ekim 1919, 20 Ekim-4 Kasım 1919’da çıkmıştır. Atatürk’ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.183,275; Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980) II. Cilt*, Yenigün Yay., İstanbul, 1997, s.7; <https://www.atam.gov.tr/nutuk/anzavur-ve-duzce-isyamlari> (Erişim Tarihi:02.09.2022). Türk Milli Mücadelesi dönemi boyunca İngilizler, Padişahın ve İstanbul hükümetlerinin düşüncelerinden haberdar olmuşlardır. 19 Aralık 1919’da haftalık istihbarat rapor özetinde, Osmanlı Hükümeti’nin milliyetçi karşıtı Ahmet Anzavur ile görüşmek üzere Refik Bey’i görevlendirdiğini ve Padişahın son günlerde Tevfik Paşa ile Damat Ferid Paşa’yı yeniden sadrazam olarak atama olasılığı hakkında istişare ettiğine yer verir. MacFie, *a.g.m.*, s.7. Atatürk’ün 29 Şubat, 3-4 Mart ve 6 Mart 1920’de Anzavur ihanetinin halk ve basın yoluyla kınanmasına dair valilik ve komutanlıklara göndermiş olduğu telgraflar vardır. Kocatürk, *a.g.e.*, s.201,202,204. Mustafa Kemal Paşa, Cemiyet-i Ahmediye hakkında Kazım Karabekir’e *Ahmediye teşkilatını kuranların yeni bir Deroiş Vahdeti faciası doğurmak istediklerine şüphe yoktur* ifadesine yer verdiği telgrafını 1-2 Aralık 1920’de göndermiştir. Atatürk’ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.273.

90 Kuvâ-yı İnzibatiye (Hilafet Ordusu) kararnamesi için Padişah, İrade-i Seniye’yi Nisan 1920’de çıkarmıştır. Sarihan, *a.g.e.*, s.3. Kuvâ-yı İnzibatiye Ordusu, Damat Ferit Hükümeti tarafından İngilizlerin telkiniyle 18 Nisan 1920’de Kuvayımilliyeye hareketini bastırmak için kurulmuş, 23 Mayıs 1920’de Sapanca, Adapazarı ve Hendek’te isyan çıkarılmıştır. Ayten Başabaş Dirier, “Kuvayı İnzibatiye/Hilafet Ordusu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 8, Sayı:3, Yıl:2021, s.971-977.

91 Sarihan, *a.g.e.*, s.4.

92 Dirier, *a.g.m.*, s.973.

93 Kocatürk, *a.g.e.*, s.201. Bkz. Albay İsmet Bey’in İstanbul’dan Mustafa Kemal Paşa’ya 1 Mart 1920’de gönderdiği telgraf. Atatürk’ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.273.

mı yoksa Müttefik askerlerin Anadolu'nun içlerine ilerleyemeyeceklerinin farkındalığı mı ya da İmparatorluğun sömürgelerinde isyana dönüşebilme ihtimalinden korkusundan mıdır bilinmemektedir.

Sonuç

Çalışmanın konusunu oluşturan ve Büyük Britanya Harp Dairesi tarafından hazırlanan ilgili istihbarat raporu, alt birimlerden gelen istihbari bilgilerin birleştirilmesinden oluşmuş genel bir değerlendirme niteliğindedir. Bu durum askerî istihbaratın başka birimlerle irtibat halinde olduklarına işaret etmekle beraber istihbarat koordinasyonuna yer verildiğini göstermektedir. İstihbarat sürecinin doğası gereği örtülü bir faaliyet yürütülmüş olmasının yanı sıra raporda hassasiyet, doğruluk, güvenilirlik, geçerlilik ve bütünlük esaslarına dikkat edilmiştir. Rapor, tahlil ve mukayese yönteminin seçiminde dikkat edilen kriterleri politik, moral ve askerî başlıklar altında sıralamış, beklenen gelişmeleri sunmanın yanı sıra farklılıklara ya da caydırıcı etkilere de dikkat çekmiştir. Siyasi konjonktür, kuvvet, zaman ve fiziksel çevrenin stratejik etkileri gibi kritik faktörlerin analizinde yorumlanmış rapor, maksat, niyet, bilgi ihtiyacı ve muhtemel durumlara karşı hareket tarzının fayda ve mahsurları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yüksek değere sahip bilgilere yer veren rapor, karar vericilere kritik ve karar noktalarında somut bilgiler vererek problemin belirsizliğini azaltan analizler sunmuştur. Rapor; politik, askerî, iktisadi, ulaşım-iletişim ve içtimai açıdan çok fonksiyonlu hazırlanmış, orta ve uzun vadede yerel inisiyatiflerin imkân ve yeteneklerini, zaaflarını ve muhtemel politliğini etraflıca incelemesi bakımından stratejik bir istihbarat raporu olarak sunulmuştur. Askerî bir kurum tarafından hazırlanması ve taktik/operasyonel niteliklere sahip olması nedeniyle de askerî bir istihbarat raporu özelliği taşır. Taktik istihbaratta olduğu üzere bir olay ya da özele odaklanmaktan ziyade sorunun nedenlerini, amacını, yapısını ve geleceğini anlamaya yönelik çıkarımlara dayalı genel bir değerlendirme çalışmasıdır. Rapor, zaman, mekân ve sorunsal üzerine derinliğine bir analiz sunması ve muğlak noktaları görünür hale getirmek bakımından önemli bir rapordur. Millî kuvvetlerin açık olmayan yetenekleri merkezinde biçimlendirilmiş formel planlama matrisi görüntüsü veren rapor, bilinenden bilinmeyene bir çözümleme getirmiştir. Anadolu'da gelişen millî mücadeleyi anlamlandırma ve soruna etkili bir çözüm sunmayı hedefleyen rapor sistematik, çok yönlü ve kapsamlı bir analiz niteliğindedir.

İstihbarat analistleri, geleceğe yönelik belirsizlikleri ortadan kaldırmak ve karar vericilere yeni politikalar üretmelerini sağlayacak yol haritaları üretmek amacıyla değerlendirmelerde bulunurlar. İstihbarat analiz notu, karar vericilerin kim olduğu bilinciyle hareket etmiş, problemlere cevap ararken çıkarım ve öngörülerde bulunmuştur. Emare analizi olarak tarif edebileceğimiz bulgu ve öngörüler, geçmiş/cari durumların derlendiği bir değerlendirme

olmaktan ziyade çözüm odaklı önerilere dayanan bir analiz sunmuştur. Açık kaynaklar olarak nitelendirilen unsurların günümüzde olduğu üzere yeterli miktarda olmadığı ya da erişimin kolay olmadığı bir süreçte İngiliz askerî istihbaratının edindiği bilgilerin isabetli tespitlerde bulunması dikkat çekicidir. İsbetli bir karar için istihbarat birimlerine ulaşan bilginin yeterli olması önemli olduğu kadar karar vericilere arz edilmek üzere doğru analiz yapan kişi ya da kişilerin de deneyimli olması, doğru karar alınmasında temel unsur olmuştur. İstihbarat, bilginin tamamen doğruluğunu garanti etmemekle birlikte kritik bir bakış üstünlüğü elde etmek ve riskleri en aza indirmek için doğrular üzerinden muhtemel çıkarımlarda bulunur. Bilgi üstünlüğünün kazanılmasının yanı sıra durumsal farkındalığı artırmak, hasmın niyet ve kabiliyetini keşfetmek için karar verme süreçlerine katkı sağlar.

İç politika bağlamında personel, iletişim, ulaşım gibi maddi hususları ayrıntılı inceleyen rapor, kuvvet, zaman ve mekân boyutunda sunduğu bilgilerle ana fikrin kapsamını ve muhtevasını sınırlandırmıştır. Kritik hassasiyet, yetenek ve ihtiyaçlar dile getirilirken hasmın savaşıma azmini toplumdan aldığı özellikle belirtilmiştir. Muhasım kuvvetlerin askerî kabiliyetlerini önceliklendiren rapor, millî kuvvetlerin bütünleşik ve eş güdümlü bir yol izleyeceğine vurgu yapmıştır. Büyük Britanya askerî istihbarat analiz raporunun odak merkezi, Kuvayımillie dolayısıyla Türk milliyetçileri olmakla birlikte EK-D’de millî kuvvetlerle ilgili detaylı bir bilgi de verilmiştir. Türk milliyetçileriyle ilgili argümanın tüm metne hâkim unsur olduğu değerlendirilmekle birlikte psikolojik ve duygusal alt başlığı altında, Yunan ve Ermeni işgalleri temelinde millî mücadeleyi tetikleyen motive edici neden olarak “yüksek düzeyde adanmışlık” olarak gösterilmiştir. Japonya, Rusya ve İran örneğinde olduğu üzere doğuda gelişen milliyetçiliğin ister batıdan etkilenmiş olsun ister kendi iç dinamiklerinden ortaya çıkmış olsun geleceğin egemen faktörü olacağına bilhassa Büyük Britanya sömürgesi Hindistan özelinde dikkat çekilmiştir. Anadolu’da yükselen halk hareketinin Türk milliyetçiliği olduğu ve 1908 Genç Türk Devrimi’yle bağlantısı olduğu, bilhassa İslam inancı ve Türk milliyetçiliğinin birbirini bütünleyici/destekleyici yapısı vurgulanmıştır. Türklerin özellikleri arasında iyi savaşçılar oldukları ve bilhassa savunma savaşlarındaki başarılarına, eski askerlerin Kuvayımillie bünyesinde yer aldıklarına vurgu yapılmıştır. *Gerilla Taktikleriyle Birleştirilmiş Pasif Direniş* maddesinde belirtildiği üzere Türklere ambargo uygulamanın Kuvayımillie’yi etkilemeyeceği ve kendi kendine yetebilirliğine dikkat çekilmiştir. İstihbarat belgesi, Anadolu ve yakın coğrafyasıyla ilgili gelişmeleri politik, askerî, dini, bölgesel ve etnik açıdan ayrıntılı biçimde ele almış, Anadolu’da toplumun işgallere tepkilerinin sosyo-psikolojik analizleri yapılmıştır. Bölgesel olarak ele alınan konu başlıkları ise Türkiye’nin dost-düşman unsurlarla ilişkilerini, yakın coğrafyanın millî mücadeleye etnik, dini, toplumsal, politik ya da askerî temelde etkisini gerekçeli bir değerlendirmede bulunmuştur. İstihbarat raporunda hasmın askerî becerileri, yakın bölge halkların milliyetçi harekete

karşı olası tutumları mukayeseli biçimde öngörülmüştür. Rapor, gözlem ve yönlendirme öğelerini içermesinin yanı sıra karar vericilere Anadolu'nun içlerine bir harekâtın olanaksızlığı hakkında önemli ipuçları verirken maceradan sakınılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Raporun konumsal istihbaratta verdiği bilgilerde ise coğrafyanın zorluğuna dikkat çekilmiş ve askerî tahdit ve engeller çok yönlü biçimde ortaya konulmuştur. Raporda hasmın güçlü tarafları ve topografya gibi caydırıcı etkilerden bahsedilirken *zayıf riskinden sakınma* daha somut hale getirilmiştir. Diğer yandan Türkiye'ye komşu siyasi yapılar, etnik ve dini ekseninde realist ve pragmatik bir üslupta yorumlanmıştır. Anadolu'nun sahip olduğu fiziksel çevrenin stratejik etkisi, başta Büyük Britanya olmak üzere İtilaf devletlerinin uzun süreli savaşı sürdürme gücünü kaybedeceği noktasında değerlendirilmiş ve sürdürülebilirlik prensibinin dikkate alınması tavsiye edilmiştir. Sonuçlara dayalı öngörüler, hızlı ya da az maliyetli bir savaşın olanaksızlığına vurgu yapmıştır. Fransız işgal alanıyla ilgili tespitler, mevcut durum farkındalığı oluşturması açısından önemlidir. Rapor, işgallerin mahiyeti (şiddeti) noktasında Büyük Britanya'nın kendi öz eleştirisinin yanı sıra Müttefik devlet (Fransa) ya da iş birliğinde oldukları diğer işgalci devletleri de eleştirmesi bakımından önemli bir belge niteliğindedir. Trakya'da Yunan ordusunun ve Doğu Anadolu'da Ermeni ordusunun Türk ordusu karşısında zayıf taraflarına dikkat çekilmenin yanı sıra Kuzey Irak, Suriye ve Güney Doğu Anadolu'daki ayaklanma ve huzursuzluklara vurgu yapılmıştır. Bölge aşiretlerine güvenilmeyeceğine hatta Anadolu'daki milliyetçi başarının bahse konu bölgede olumsuz etkiyi tetikleyeceği belirtilmiştir.

Kuvayımillîye'nin Trakya, Batı Anadolu, Kuzey Irak, Güney ve Doğu Anadolu bölgesinde İtilaf kuvvetlerine karşı olası rotaları ve askerî personel durumları hakkında bilgi verilirken hasım kuvvetlerin zayıf ve kuvvetleri taraflarına dikkat çekilmiştir. Büyük Britanya tarafından direkt veya dolaylı olarak Yunan ya da Ermeni ordusu vasıtasıyla bölgede oluşabilecek kitlesel ani etkinin sonuçları üzerinde analiz sunan rapor, eylem-karşı eylem döngüsünün neticeleri hakkında farkındalık oluştururken sonuçların nereye evrilebileceği noktasında tahmin edilemezliği işaret etmiştir. İstanbul'un işgal edilmesi sonucunda beklenen durumla, Anadolu'da başlayan milliyetçi ayaklanma arasındaki ilişki kuran rapor, Anadolu'nun kontrol dışına çıkacağı yorumunda bulunarak M. Kemal Paşa'nın Amasya Tamiminde belirttiği *İstanbul, Anadolu'ya tâbi olmak mecburiyetindedir* sözünü destekler bir sonuca ulaşmıştır. Milliyetçi yapının kısa vadeli plan ve mevcut kuvvet kullanılarak arzu edilen etkide çözülemeyeceği değerlendirmesinde bulunan raporda, hasmın coğrafyayla desteklenen savunma yeteneklerinin ortaya çıkmasıyla beklenmeyen sonuçlara neden olabileceği vurgulanmıştır. Maliyet-etkin bir yaklaşım sergileyen rapor, caydırma niyetiyle birlikte çatışmanın her düzeyinde taktik ve operasyonel edinimini stratejik bir kazanca dönüştürme amacıyla analiz etmiştir.

Raporda, *Kuvayımilliye* için *milliyetçiler* ifadesine yer verilirken millî hareketin lideri olarak *Mustafa Kemal* ismi kullanılmıştır. Raporda, Mustafa Kemal isminden üç defa bahsedilmekle birlikte metnin son bölümlerini teşkil eden gerilla taktikleriyle birleştirilmiş pasif direniş ve özet kısmında yer verilmiştir. İstihbarat belgesinde Türk toplumunun zihniyet analizi detaylı yapılmasının yanı sıra askerî ve politik açıdan bağımsızlık savaşının lideri Mustafa Kemal Paşa'nın alacağı kararlar analiz edilerek öngörü ve niyet okumaları yapılmaya çalışılmış ve mevcut şartların Mustafa Kemal'den yana olduğu belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bekle-gör politikası doğrultusunda Müttefik devletler arasında meydana gelebilecek iktisadi ya da siyasi anlaşmazlıkları beklediğine vurgu yapılmıştır. Müttefikler devletler arasında askerî önlemler almaktan ziyade siyasi yönde tedbirler alınmasının gerekliliği ve askerî olarak önlem alınacaksa tam teçhizatlı ordular tarafından uzun süreli harekâtlara hazırlıklı olunması gerektiğine işaret edilmiştir. Son olarak istihbaratta bilgi edinimi önemli olduğu kadar hedefin zayıflatılması ya da yok edilmesi için manipülasyonlara da başvurulur. İlgili belge, millî kuvvetler üzerine bir durum tespiti sunarken Büyük Britanya'nın millî mücadeleyi zayıflatma ve istikrar bozucu eylemlerine yönelik amaçları hakkında bir bilgi verilmemiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part I Information, 15 March 1920.

IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Appendix D (5 February 1920), 15 March 1920.

IOR/L/MIL/17/16/26, "The Situation in Turkey, 15th March 1920", British Library, India Office Records and Private Papers, Part II Operations, 15 March 1920.

II. Süreli Yayınlar

"Savaş Durdu", *Armidale Express and New England General Advertiser*, 13 Eylül 1921, s.?

III. Kitaplar

AKER, M. Şefik, *57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Yay. Hazır.: Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006.

AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980) II. Cilt*, Yenigün Yay., İstanbul, 1997.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (Son Meşrutiyet 1919-1920)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 Cilt I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

- Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, Yay. Haz.: Abdullah Özkan, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II*, Remzi Kitapevi, Ankara, 1999.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu.108, İstanbul, 2010.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele Cilt 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Millî Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I*, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 2001.
- ÇETİNKAYA, Ali, Kâzım Özalp, *Direnış 1919*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.
- EMİROĞLU, Kudret, Ümit Uzman, *Demiryolu Ansiklopedisi*, Ankara, 2012.
- HOBBSAWM, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*, Türkçesi: Bahadır Sina Şener, Dost Kitapevi, Ankara, 2016.
- Güvenlik Terimleri Sözlüğü*, T.C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, Mayıs 2017, Ankara.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KILINÇKAYA, M. Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- KOCATÜRK, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.
- KOLTUK, Nuran, *Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Askerî ve Malî Kaynakları (Mayıs 1919-Kasım 1920)*, Kitapevi, İstanbul, 2015.
- MERAM, Ali Kemal, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1968.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- PEHLİVANLI, Hamit, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- SELEK, Sabahattin, *Millî Mücadele I (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.
- SOFUOĞLU, Adnan, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Cilt 1-8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınevi, 2007, Ankara.
- Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Türk İstiklâl Harbi III. Cilt Doğu Cephesi (1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6'nci Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.
- Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009.
- Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923) Cilt VII*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1975.
- The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1919*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1919.
- The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1920*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1920.
- The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1921*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1921.
- The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1922*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1922.
- The Statesman's Year-Book Statistical and Historical Annual of the States of the World for the Year 1924*, Edit. John Scott Keltie, M. Epstein, Macmillan Co. Limited, London, 1924.
- MACFIE, A.L., *Ataturk*, Routledge, New York, 2013.
- MCMEEKİN, Seen, *The Berlin-Baghdad Express*, Harward Univesity Press, Cambridge, 2010.
- MERAM, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969.

- ÖZDEMİR, Mehmet, *Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demiryolları (Yapısal Ekonomik Sorunlar) (1918-1920)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- YEĞEN, Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, Dipnot Yayınları, 2011, Ankara.
- ZURCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

IV. Makaleler

- Anzavur ve Düzce İsyancıları, <https://www.atam.gov.tr/nutuk/anzavur-ve-duzce-isyancilari1> (Erişim Tarihi:02.09.2022).
- AVCI, Müşerref, "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 14, Sayı:54, Bahar 2014, ss.39-58.
- BİNGÜL, Şeyhmus, "Osmanlı Devleti'nde İletişim Araçlarının Kontrolü: "Telefon Tevkifleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 21, 2 (2020), ss.293-320.
- DİRİER, Ayten Başabaş, "Kuvayı İnzibatiye/Hilâfet Ordusu", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 8, Sayı:3, Yıl:2021, ss.968-983.
- İNCE, Erdal, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Köylüsü ve Kuvâ-yı Milliye", *Kuvâ-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu*, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, II. Kitap, Yay. Hazırlayan: Oktay Gökdemir, 6-8 Eylül 2009, İzmir.
- GÜNEŞ, Günver, "Kuvâ-yı Milliye", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kuva-yi-Milliyeye/?pdf=3525> (Erişim Tarihi: 07.06.2022).
- KASALAK, Kadir, "Paris Barış Konferansı'nda "İstanbul ve Boğazlar Mandası" Tartışmaları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Yıl 2021, Cilt 7, Sayı:3, ss.543-552.
- KÖNİ, Hasan, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri", *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Avrasya Dosyası-İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt 8, Sayı:2.
- TEKİR, Süleyman, "Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye'de İletişim Araçları: Posta, Telefon, Telgraf ve Telsiz (1925-1930)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, (Aralık 2021), ss.270-285.
- MACFİE, A.L., "British Intelligence and the Turkish National Movement, 1919-22", *Middle Eastern Studies*, Jan. 2001, Vol.37, No.1, pp.1-16.

ÖZCAN, Orhan, "Avustralya Basınında Sakarya Meydan Muharebesi", 100. Yılında Sakarya Meydan Muharebesi, Editörler Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, Kadri Unat, Ankara Üniversitesi Yayınları No:739, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2021, ISBN: 978-605-136-550-3, ss.325-366.

ÖZDAĞ, Ümit, "Stratejik İstihbarat", Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Avrasya Dosyası-İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt 8, Sayı:2, ss.109-149.

ÖZKAYA, Yücel, "Kuvâ-yı Milliye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 8, Sayı 24, 1992.

V. Yayınlanmamış Tezler

HACİHANİFİOĞLU, Aylin, Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

VI. İnternet Kaynakları

"Fabian Policy", <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Fabian> (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğü, "Osmanlı Dönemi", <https://www.nvi.gov.tr/osmanli-donemi#:~:text=1902r>

"Kilikya", <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-10741/kilikya/> (Erişim Tarihi:12.12.2022).

Extended Abstract

In addition to being a dominant factor in winning wars for centuries, intelligence has made an important contribution to perfecting information and eliminating uncertainty. The aim of strategic intelligence was to determine the possible policy to be followed by identifying the opportunities, capabilities, weaknesses, and deficiencies of the opponent in the medium and long term. The intelligence analysis note, on the other hand, aims to present accurate, sufficient, and current information to decision-makers in a timely manner, as well as to eliminate uncertainties regarding the current situation.

The intelligence note titled “The Situation in Turkey, 15 March, 1920”, prepared by the Great Britain War Office, made a detailed description of the developments in Türkiye and its immediate region, as well as a systematic, multi-dimensional and comprehensive analysis of the possible consequences of the period in the region. The classified report consists of two parts and four appendices. The report, which consists of two main sections under the headings Part I Information and Part II Operations, also has four additional sections. The relevant intelligence document is in the Indian Office Records.

The study deals with the military intelligence document under the general title of “The Situation in Turkey, March 15, 1920” and the subtitle of “Information-Part I Information” prepared by Great Britain during the National Struggle. The study aims to evaluate the report, which includes political, military, and social views based on the military and political organization that supports the independence struggle, in the national struggle, in terms of history and intelligence by comparing it in the light of different sources. There have been previous studies in the domestic and foreign literature on the internal correspondence of Great Britain during the National Struggle period, but no study has been conducted on the relevant intelligence report of the Great British War Office, in the case of Great Britain. Bilal Şimşir’s studies titled *Ataturk in British Documents (1919-1938)* (İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)), Ali Kemal Meram’s *History of Turkish-British Relations with Documents (Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi)* and Erol Ulubelen’s *Turkey in British Secret Documents (İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye)* were prepared based on the archives of the Ministry of Foreign Affairs of Great Britain and did not include the relevant

intelligence report. MacFie's article titled British Intelligence and the Turkish National Movement, 1919-22 included British intelligence documents. In the article, he stated that it was included in the General Staff Memorandum on the Situation in Turkey, written in March 1920, as evidence that British intelligence had seized the radio broadcasts in Anatolia. In his work on MacFie, Bilal Şimşir's English Documents of Atatürk (1919-1938) IV. The volume has been cited, but the relevant intelligence report could not be found in other studies, including the referenced work. On the other hand, A.L. MacFie's book Atatürk, which he cited as a source in his article, could not find any information about the relevant intelligence report.

The Situation in Turkey, 15 March 1920 intelligence report was included for the first time in the research, and it was aimed to reveal the unknown aspects of the History of the National Struggle. In this respect, it is considered that the study will fill the existing gap in the field and contribute to new studies on the history of the National Struggle and intelligence. Again, in relation to the National Forces (Kuvâ-yı Milliye), the terms Nationalists, Mesopotamia for today's Iraq, and Cilicia to the French occupation area between Adana-Urfa cities were used. Situation in Turkey, 15 March 1920 intelligence analysis note, it is mentioned in the study as an intelligence report or a report. In the study, the order of literature review, classification, analysis, criticism, and synthesis was followed.

The intelligence section in the study was evaluated under eleven topics, General Factors, Psychological and Emotional, Characteristics, Nationalist and Possible Routes Open to Unions, Thrace and Istanbul, Greeks in Aydın Province, Cilicia, Armenia, Northern Iraq, Passive Resistance Combined with Guerrilla Tactics and The summary consists of subheadings. Under the title of general factors, subheadings of Political, Morale, Material Factors, Military Control and Organization, Scope of the Nationalist Movement, and Neighboring Peoples were used. In the intelligence report, the military skills of the enemy and the possible attitudes of the peoples of the nearby region toward the nationalist movement were predicted comparatively. The report listed the criteria considered in the selection of the analysis and comparison method as political, moral, and military. In addition to presenting expected developments, the report also drew attention to discrepancies or dissuasive effects. The report, which was interpreted in the analysis of critical factors such as political conjuncture, force, time, and strategic effects of the physical environment, was evaluated within the framework of the purpose, intention, need for information, and the benefits and drawbacks of the course of action against possible situations. The report, which determined the nationalists as the center of gravity, limited the scope and content of the main idea with the information it presented in terms of force, time and space. In the information given in spatial intelligence, attention was drawn to the difficulty of geography, and military constraints and obstacles were presented in a multi-

faceted way. While the report mentions the adversary's strengths and deterrent effects such as topography, the avoidance of the risk of casualties has been made more concrete.

The report is a strategic intelligence report in terms of examining the possibilities, capabilities, weaknesses, and possible politics of local initiatives in the medium and long term. As it is prepared by a military institution and has tactical/operational characteristics, it has the feature of a military intelligence report, but it has been prepared with a multi-functionality in terms of political, economic, transportation-communication, and social. The intelligence document limited the developments related to Anatolia and its close geography in detail in terms of political, military, religious, regional, and ethnic aspects. The topics covered regionally, on the other hand, made a justified assessment of Türkiye's relations with friendly-enemy elements and the national struggle of the nearby geography on an ethnic, religious, social, political, or military basis. Socio-psychological analyzes of the reaction of the society to the occupations in Anatolia were made. The report, which aims to make sense of the developing national struggle in Anatolia and to offer an effective solution to the problem, is a systematic, versatile and comprehensive analysis.

EKLER

EK-1 15 Mart 1920'de Büyük Britanya Harp Dairesi'nin Türkiye'de Durum, 15 Mart 1920 (The Situation in Turkey, 15 March 1920) isimli raporun İstihbarat Kısmı (Part I-Information).

THE SITUATION IN TURKEY, 15th MARCH, 1920.

PART. I.—INFORMATION.

1. GENERAL FACTORS.

(a.) **Political.**—Political power has passed to the Nationalists. Despite sporadic opposition owing to requisitions and the fact that their forces are nominally controlled and administered from Constantinople, the Nationalist organization will soon be, if it is not already, sufficiently complete to function independently.

(b.) **Moral.**—The mass of the nation is absolutely war-weary. But the population would be prepared to fight bitterly to avoid parts of their territory or own landed property being handed over to a foreign power, especially to Greece or Armenia. It is doubtful, however, how many volunteers could be raised, say, in Aidin to fight in Erzerum or vice versa, i.e., resistance will probably be local, except in the case of regular troops.

(c.) **Material Factors.**—

(i.) **Personnel.**—The Turkish Regular forces would almost certainly place themselves at the disposal of the Nationalists.

(ii.) **Material.**—The Regular forces are well armed, well fed, and in most cases—at least until recently—were regularly paid for the first time on record and fairly equipped. The supply of rifles and small-arm ammunition is sufficient to maintain both Regulars and Nationalists for 3 to 6 months. They are not well off for mobile artillery nor shells. But they have sufficient of these, mostly in the eastern districts, to enable them to operate against lightly equipped opponents.

(iii.) **Communications.**—*The telegraph system is very fair.* Communications east and west are good, including the main Europe—Asia lines:—

- (a.) Along south of Black Sea.
- (b.) Through Sivas and Diarbekr.
- (c.) Through Konia and Aleppo.

Lines north and south are very few in number, especially in the central area.

Wireless.—The Turks only appear to have four sets—all light portable, with radius of not much more than 100 miles in this terrain. These have been recently located near—

Erzerum.

Van.

Kara Kilisseh.

Bavazid (believed to have moved to near Erzerum).

(iv.) **Transport.**—*Railways.*—The Angora Railway is run by Turkish personnel. The Anatolian and others to a considerable extent by Europeans. In the absence of Europeans a breakdown in engine power is almost inevitable. There is a serious shortage of spare parts. In the absence of English coal inferior coal brought from Ereğli by sea is used. If this were stopped and wood were the only fuel available, engines would soon be brought to a standstill. However the Nationalists would not be dependent upon the railway in the ordinary military sense.

Mechanical transport is practically non-existent. Metalled roads are few and not in good repair.

Pack.—Great shortage of horses and mules.

(d.) **Military control and organization.** (See Appendix D.)—The Nationalist Organization is now sufficiently established to be able to exercise efficient control from Angora, Sivas or Erzerum. On the withdrawal of Allied troops from Konia, that too could be made available as a base. The occupation by the Allies of the War Office at Constantinople may therefore not have much effect from the point of view of military control. (See paragraph 1 above.)